



♦ Elena Lacková. Ilustrácia: Jozef Fečo

Finále

Historický román autora Braňa Oláha *Zabudnuté kráľovstvo* je v tomto čísle ukončený 24. kapitolou. Po viac ako desiatich rokoch uzrel svetlo printového sveta a ja verím, že v blízkej budúcnosti sa nám ho podarí priniesť minimálne ako samostatnú elektronickú knihu. A keď nájdeme finančné prostriedky, tak by sme román vydali aj v rómskom jazyku.

Verím, že *Zabudnuté kráľovstvo* si na stránkach novín našlo svojich čitateľov a ak budete mať čas a chuť, napíšte nám aj recenziu. Ak poznáte autorov, ktorí majú svoje diela doma v šuplíku, dajte nám o nich vedieť. Možno ich diela budú raz na stránkach týchto novín a časom publikované aj knižne. Rómskych spisovateľov potrebujeme. Jednak pre rozvoj rómskej literatúry

a pestrosti žánrov a jednak pre rozvoj rómskeho jazyka, či už vo forme prekladu alebo originálu diela v rómskom jazyku.

Na titulke novín je jedna z najvýraznejších rómskych spisovateľiek Elena Lacková. Bola inšpiráciou pre iných autorov a na obálke je preto, aby sa jej príbehom inšpirovali ďalší potenciálni spisovatelia. Jej portrét vytvoril výtvarník Jozef Fečo.

V tomto čísle prinášame aj vážnejšiu tému. Na prelome rokov 2017 – 2018 totiž rezonovala téma „rómskej kriminality“, ktorú chcelo ministerstvo vnútra riešiť osobitným zákonom. Pýtali sme sa na názor verejnosti – laickej i odbornej.

Roman Čonka,
šéfredaktor *Romano nevo lil*

Anketa: Opatrenia ministerstva vnútra pre riešenie kriminality Rómov v osadách

1. Ako vnímate navrhované opatrenia Ministerstva vnútra SR k riešeniu takzvanej rómskej kriminality v osadách a sociálne vylúčených spoločenstvách?

2. Aké opatrenia by ste v riešení tohto problému privítali?

Zoltán Vaňo – dôchodca, Košice

1. Keď som si prečítal navrhované opatrenia, našiel som mnoho dobrých návrhov, ale aj niektoré, ktoré zaváňajú diskrimináciou. Som presvedčený, že napríklad rómske občianske hliadky sú dôležitým opatrením, no záleží na tom, akých ľudí tam vyberú. Z týchto ľudí by sa mohlo vybrať pár jednotlivcov, ktorí by si doplnili vzdelanie a mohli by sa stať príslušníkmi polície, čo by určite zmenilo celkový pohľad na Rómov, či pomohlo v prevencii kriminality v marginalizovanom prostredí rómskych osád.

2. Určite je veľmi dôležité vzdelanie a súhlasím s tým, aby rómske deti z marginalizovaného prostredia navštevovali materskú školu už od veku troch rokov. Myslím si, že treba motivovať rodičov a dotlačiť ich k tomu, aby vzdelaniu prikladali väčší význam ako doteraz. Dôležité je, aby rodičia posielali svoje deti do školy a boli naozaj zodpovední za ich školskú dochádzku. Ak my, Rómovia, nebudeme vzdelaní, nepohneme sa z miesta v riešení všetkých problémov, ktoré nás trápia. Osobne by som súhlasil aj s pozitívnou diskrimináciou v niektorých oblastiach ako práca či vzdelanie, ale myslím si, že táto spoločnosť nie je na to pripravená.

Katarína Ftáčniková-Kocurová – projektová manažérka Istro-Realis, s.r.o., Bratislava

1. V prvom rade musím povedať, že ministrom Kaliňákovi neverím ani nos medzi očami. Pamätáme si, ako sa postavil k udalostiam v Moldave nad Bodvou. Ale vecne by som považovala za veľké plus najmä koncepcný a systematický boj s úžerou, pretože už včera bolo neskoro. Úžera v osadách je ako mor. Ak s ňou nepohneme, potom nevieme a nedokážeme riešiť ani ďalšie problémy. Toto považujem za prvoradé. Ak by sa podarilo v tejto oblasti pokročiť, bol by to solídny základ pre ďalšie kroky na pomoc ľuďom v osadách.

2. V prvom rade si treba urobiť poriadok v samotnom policajnom zbore. Nie je samozrejmosťou, že úžerníci sú mnohokrát prepojení s policajtm, ktorí ich kryjú (samozrejme, nie zadarmo). Za týchto okolností si ťažko viem predstaviť účinný boj s úžerou. Práve tí policajti, ktorí sú miestne



♦ Jarovnice 2010. Ilustračná fotografia. Foto: J. Ferenc

príslušní a poznajú pomery, sú v niektorých prípadoch súčasťou úžerníckej mafie. Ak to pán minister myslí vážne, mal by preto do boja s úžerou zapojiť špecializovaný útvar PZ.

Anina Botošová – odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí MPSVR, Bratislava

1. Nevidím opatrenia, len represiu. Keby sa pán minister zamyslel a urobil štatistiku, akú kriminalitu páchajú občania žijúci v daných lokalitách, tak by sa v ňom možno pohlo svedomie. Je to najmä drobná kriminalita súvisiaca s krádežami potravín či poľnohospodárskych produktov. O čom to svedčí? O vysokej miere extrémnej chudoby v týchto komunitách. Múdri politici by mali prijímať opatrenia, ktorými by sa zvyšovala životná úroveň týchto biednych ľudí, a nie zbierať etnické dáta, lebo tie nezmenia ich sociálny status, skôr spôsobia ešte väčšiu nevráznosť v spoločnosti. Ak zbierať etnické dáta, tak prosím aj pri veľkých trestných činoch súvisiacich s majetkovou delikvenciou uvádzať príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine. Ale to sú také politické hry. Veľmi by som si priaľa, keby sa politici začali konečne úprimne a múdro zaujímať o týchto biednych ľudí, ktorí si sami z tohto marazmu pomôcť nevedia.

2. Rozhodne opatrenia motivačné. Opatrenia, ktoré by vyústili k tomu, aby každý občan bez rozdielu pohlavia a etnickej príslušnosti mal prácu, ak má záujem. Lebo ak máte prácu a zdravie, máte všetko a nemusíte páchať drobnú trestnú činnosť, aby vaše deti neboli hladné, smädné a aby boli v teple.

Igor André – hlavný koordinátor programu svojpomocnej výstavby a systému prestupného bývania KEPLA, Kežmarská platforma pre sociálne začlenenie, Kežmarok

1. Navrhované opatrenia majú zatiaľ iba verbálnu podobu. Nikde som nevidel oficiálny písomný dokument, takže je veľmi ťažké sa k nim vyjadrovať. Ale už aj vo verbálnej rovine predstavuje obrovský problém pomenovanie chystaného zákona – spomínali sa názvy „zákon na potieranie rómskej kriminality“ alebo „zákon na potieranie kriminality rómskych osád“ a podobne. Je neprípustné vytvárať zákon, ktorý sa viaže na konkrétnu etnickú skupinu. Nechcem sa podrobnejšie vyjadrovať k oblasti zmieňovaných zmien v priestupkovom zákone, pretože sa mi to zdá veľmi predčasné. Boli to skôr také balóniky smerom k verejnosti,

že áno, štát sa konečne rozhodol, že bude chrániť ľudí pred tzv. „obťažujúcou kriminalitou“. Osobne si myslím, že vykonávacia prax opatrení, ktoré majú smerovať ku konfiškácii drobného majetku delikventov bude asi veľmi zložitá. Zároveň však musím v tom celom verbálnom návrhu oceniť zmienku ministra a policajného prezidenta o tom, že chcú chrániť ľudí vo vnútri segregovaných alebo separovaných rómskych komunit (spomínal napr. Veľkú Lomnicu), ktorí sa svojím spôsobom života chcú zapojiť do majoritnej spoločnosti. Osobne to vnímam ako možný začiatok zmeny paradigmy vnímania rómskych komunit v očiach predstaviteľov štátnych policajných zložiek. Od paradigmy, že „segregovaná rómska komunita má svoju špecifickú kultúru, ktorú treba do vnútra komunity do istej miery akceptovať, aj keď sa v nej dejú protiprávne veci“ ku paradigme, že „vo vnútri rómskej komunity sú naši občania, ktorých treba podľa platnej legislatívy chrániť rovnako ako všetkých iných občanov SR“. O motivácii, prečo prichádza minister vnútra s takýmto návrhom práve teraz, nech si urobí každý mienku sám.

Možno sa to hodilo skôr v prvej odpovedi, ale tzv. piloty „Integrovaných policajných

Ministerstvo vnútra predstavilo hlavné body zákona o potláčaní kriminality v osadách

Priamo v rómskej osade v Krompachoch vo štvrtok 11. januára 2018 minister vnútra Robert Kaliňák a prezident Policajného zboru SR Tibor Gašpar informovali o opatreniach, ktoré rezort vnútra plánuje zaviesť v prípade tzv. otravujúcej kriminality. „Je nevyhnutné, ak kriminalita vo všetkých ostatných regiónoch Slovenska klesá, takmer o polovicu klesla za posledných desať rokov, v týchto lokalitách má stagnujúcu úroveň, niekde dokonca stúpa, aby sme urobili aj ďalšie opatrenia v tejto oblasti,“ konštatoval minister Robert Kaliňák.

V pláne sú tri hlavné body zmeny zákona o potláčaní kriminality v rómskych osadách.

Prvým z troch základných pilierov je v tejto súvislosti zvýšenie kompetencií policajtov, aby mohol policajt zakročiť nielen pri páchaní trestnej činnosti alebo priestupku, ale aj pri narúšaní verejného poriadku. „Bu-

deme mať na Slovensku o viac ako tritisíc trestných činov menej za rok 2017, ako to bolo rok predtým. V Krompachoch máme stagnujúcu kriminalitu, v Revúcej je dokonca nárast prípadov. Preto chceme policajtom trochu rozviazať ruky v tých lokalitách, kde je to potrebné,“ doplnil policajný prezident Tibor Gašpar. Otravujúca protiprávna činnosť podľa neho pozostáva napríklad z rušenia nočného pokoja, jazdenia malolepých detí na dopravných prostriedkoch. Podľa prezidenta Policajného zboru SR pribudne policajtom viacero kompetencií, konkretizovať ich však bude neskôr.

„Pre mňa je dôležité, aby sme mohli cestou zákrokov policajtov lepšie vyšetriť niektoré priestupky a trestné činy, ktoré sa často opakujú. Na tento účel budú prichádzať integrované policajné oddelenia s vyšším počtom policajtov, ktoré budú zodpovedné za situá-

ciu v príslušnej osade. Pilotne budú v Krompachoch, v Revúcej a Chminianskej Novej Vsi, ich súčasťou bude aj súbor technických opatrení, predovšetkým kamerový systém, aby sme nehládali len páchatelov trestnej činnosti, ale aby sme šli pred problém a dokázali zakročiť ešte predtým, než sa niečo stane,“ priblížil druhý pilier Robert Kaliňák. Napríklad v Krompachoch by tak mala byť vytvorená dvojčlenná hliadka, ktorá bude dohliadať na dianie len v rómskej osade.

Posledným zo spomínaných pilierov sú občianske hliadky, ktoré chce rezort vnútra v budúcnosti financovať z vlastných zdrojov. Minister Robert Kaliňák viackrát zdôraznil, že v tejto súvislosti bude ministerstvo čerpať štatistické údaje tzv. rómskej kriminality. „Napríklad v krompašskom obvode tvorí rómska komunita približne 26 percent obyvateľov a na trestnej činnosti sa podieľajú 70-timi až 80-timi percentami a toto je vec, ktorá sa musí zmeniť. Musíme robiť túto štatistiku, aby sme rómsku kriminalitu mohli eliminovať,“ reagoval minister na to, či spomínané kroky nie sú diskriminačné.



♦ Jarovnice. Foto: R. Čonka

Ministerstvo pripravuje v tejto súvislosti aj integračné opatrenia, napr. vytvorenie sietí podporných pracovísk, ktoré dokážu riešiť sociálnu situáciu a výchovu detí, teda komunitných centier. „Tie sú cestou, ako nevytrhnúť dieťa z rodiny navždy, ale naučiť ho základným hygienickým či školským návykom. Môžu výrazne pomôcť odtrhnúť novú generáciu od starých spôsobov fungovania v osadách,“ podotkol minister Robert Kaliňák.

(red, TS)

Mnoho otázok bez odpovedí

Ministerstvo vnútra predstavilo svoje opatrenia bez participácie samotných Rómov. Na riešenie otázok rómskej úžery a záškoláctva v osadách uspokojivých odpovedí v reforme niet.

Problémy úžery sprevádzajú mnohé rómske osady a sú roky známou trestnou činnosťou. Je to závažná kriminalita a na jej narastajúci trend sme pred časom upozorňovali. Ministerstvo vnútra predložilo opatrenia bez účasti Rómov, hoci rómska úžera v osadách je veľmi špecifická a nie je klasickou úžerou. Každý zo zainteresovaných ľudí sa vyjadruje proti úžere a za to, aby sa riešila. Zároveň všetci vieme, že ak prestane fungovať v rómskych osídleniach táto „služba“, vysoko vzrastie kriminalita. Pýtať sa prečo je zbytočné. Ten, kto dobre pozná rómsku komunitu vylúčených osád, chápe túto úžeru rozdielne. Kde nie je žalobca, nie je vinník. Ľudia z týchto komunít si veľmi dobre uvedomujú, o čo by prišli v momente, ak by prestalo fungovať požičiavanie peňazí za obrovský úrok. Preto skôr, než by sme začali odstraňovať úžeru v rómskych osadách, museli by sme vyriešiť mnohé závažné sociálno-ekonomické problémy týchto ľudí. To nie je ľahké, dokonca je to v tejto spoločnosti až neriešiteľné. Opatrenia súvisiace s riešeniami tejto oblasti musia obsahovať aj preventívne kroky s pochopiteľným obsahom a dosahom. Klasická úžera v rómskych osadách má neuveriteľnú štruktúru vytvárania dodávateľských a subdodávateľských vzťahov. Tieto vzťahy sa udržiavajú často v rodinách s domácou i medzinárodnou účasťou. Ide doslova o súbeh trestnej činnosti všeobecného ohrozenia, krátenia daní, pašovania, vydierania, a množstva ďalších činností. Skrátka, jedná sa o veľmi širokú paletu porušení zákonov. Je namieste otázka, aké konkrétne riešenia budú urobené pri eliminácii jedného z najstarších remesiel – úžery. Zdá sa, že vládnuca strana vytiahla zo svojej dielne opäť len prázdne gesto, aby nestratila voličov, aj keď paradoxne ich v rómskych osadách má.

Ďalším vážnym problémom je záškoláctvo. K nemu je potrebné povedať, že je sprievodným patologickým prejavom detí z málopodnetného prostredia. Príčiny, ktoré k nemu vedú sú rôzne: strach zo skúšania, slabá motivácia detí vzdelávať sa, zanedbaná hygiena a oblečenie, za ktoré deti dostávajú často vynadané od svojich spolužiakov, ale aj pedagógov. Motiváciu chodiť do školy znižuje nedostatočný záu-

jem samotných rodičov a ich celkový prístup ku vzdelaniu. Štát má nástroje, ako záškoláctvo riešiť. Ide o viaceré národné projekty, ktoré vytvárajú veľmi dobré podmienky na prevenciu a elimináciu záškoláctva s objektívnou zmenou motivácií u detí a ich rodičov. Pokiaľ však nefunguje sieť týchto nástrojov a ich vzájomná prepojenosť s kvalitnými odbornými tímami, nemôžeme očakávať zmeny v správaní sa rodičov i samotných detí. Potreba riešenia tejto témy je závažná, hoci sme svedkami, podľa mojich skúseností, neúspešnej Dekády začleňovania Rómov. Dekáda predstavovala akčný rámec pre vlády s monitoringom pokroku v zrýchľovaní sociálnej integrácie a zlepšovania sociálneho postavenia Rómov v regióne. Napriek tomu sa veľa nezmenilo a zriadenie Rómskeho vzdelávacieho fondu neprinieslo požadovaný významný efekt.

Aké opatrenia by pomohli? Predovšetkým systémové opatrenia spojené so zmenou legislatívy. Záleží na tom, do akej formy a oblasti sa tieto opatrenia načrtnú. Ak by to bola právna norma – zmena legislatívy (zákon, vyhláška) – prinieslo by to istú zodpovednosť, ktorá je potrebná. Ak by sme to dostali do polohy občiansko-politickej, tá by musela uznať mnohé nedoriešené a zanedbané procesy na úrovni verejných žalôb voči štátu, mestám a obciam, ktoré vo svojich sociálno-hospodárskych rozvojových plánoch nikdy neriešili a nerátali s rozvojom rómskych komunít vo veľkej časti obcí, prípadne len čiastočne. Je to porušenie základných práv Ústavy Slovenskej republiky, a preto sa v tomto stave nedá tvoriť a ani vymýšľať tzv. opatrenia. Ide tu o zodpovednosť samotných Rómov, ktorých sa to týka a potom obcí, miest, či krajov – vyšších územných celkov. Ide o prenos kompetencií – zodpovedností na úrovni samospráv, a tu sú niektoré dobré návrhy pre obce od podielových daní až po riadené ekonomické aktivity, zmena školského vzdelávacieho systému, národnostné školstvo, ktoré by sa malo uplatniť plnej miere. Vytvárať v osadách miestne samosprávy tzv. komunitné samosprávy, toto treba všetko urobiť. Tu nie je možná tzv. sústredenosť na národné projekty celoplošne a na tri roky. A potom čo? Kraj zhrabne zvyšné dane na hlavu a pre Rómov nič nespraví. Tu je mnoho otázok, ale odpovede chýbajú...

Jozef Červenák – národný koordinátor MPC Prešov, Roštár

oddelení“ v troch lokalitách (Krompachy, Revúca, Chminianske Jakubovany) s vyšším počtom policajtov a materiálno-technického vybavenia, v ktorých sa „má ísť pred problém“ sa môžu ukázať ako celkom efektívne opatrenie. Luxus pilotov je to, že sú skúšané na malej vzorke, kde sa chyby tolerujú, ale po ich starostlivom vyhodnotení a odstránení sa môžu opatrenia zavádzať vo väčšom meradle. Počkajme si teda nejaký čas na ich výsledky. Zaujímavé však je, že tieto piloty možno skúšať už za aktuálneho legislatívneho stavu, netreba kvôli nim prijímať žiadne nové právne nariadenia.

2. Asi na tomto mieste nemá zmysel popisovať všetky opatrenia, ktoré majú v prvom rade nerepresívny charakter a v dlhodobom horizonte prispievajú k posunu vo vylúčených rómskych komunitách. Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity ide v tomto zmysle správnym smerom (komunitné centrá, posilnenie predškolskej prípravy a návrhy na zavedenie povinnej predškolskej prípravy od piatich rokov a postupne nižšieho veku života detí, te-

rénna sociálna práca, pomoc pri usporiadaní pozemkov, podpora svojpomocnej výstavby, mikropôžičky, sociálne podniky), avšak ten diabol sa skrýva v tom slovíčku „ako“. Nástroje sú, ale všetko závisí od toho, akým spôsobom sa rozvojové aktivity realizujú na tej najnižšej úrovni. Z vlastnej skúsenosti mám dojem, že štát absolútne nerozumie jemným nuansám, ktoré fungujú na mikroúrovni obcí. Tieto rozvojové projekty sú prebyrokratizované a aj keď sa všade hovorí o „prepájaní, komplexnosti a systémovosti“, v ich samotnom nastavení je zakódovaná „oddelenosť, nekomplexnosť a nesystémovosť“. Máme pred sebou ešte dlhú cestu.

Július Bosák – filmár, Košice

1. Ako filmára ma najviac zaujala samotná tlačová konferencia k danej veci. Obdivujem guráž ministra Kaliňáka, ktorý napríklad len za rok 2016 zarobil cez 300 000 eur, že v sprievode iba policajného prezidenta, pár policajtov a suity novinárov navštívil tých najchudobnejších občanov

Farba drobnej kriminality?



Kriminalita patrí k ľudstvu už od jeho prvopočiatkov. Sociológia ju zaraďuje medzi sociálno-patologické javy, ktoré sa v spoločnosti vyskytujú. Zločiny a kriminalitu páchajú ľudia vo všetkých krajinách a etnikách po celom svete. No napriek tomuto konštatovaniu prišlo naše ministerstvo vnútra s takzvanou reformou na riešenie rómskej kriminality. Minister Kaliňák ju s hrdosťou predstavil verejnosti. Nevedno ale, či si pán minister uvedomuje, že predstavil opatrenia, ktoré sa majú týkať a uplatňovať voči jednej konkrétnej etnickej skupine. Pritom ako právnik by mal vedieť, že právo platí pre všetkých občanov bez rozdielu rasy, etnicity, vierovyznania, sexuálnej orientácie či rodu. Pri prijímaní spomínaných opatrení zrejme ministerstvo vnútra na túto základnú poučku akosi pozabudlo. A tak má Slovensko – členská krajina Európskej únie – asi ako jediná v tomto spoločenstve prijaté opatrenia, namierené voči jednej etnickej skupine.

Problémy v sociálne vylúčených rómskych komunitách objektívne existujú a so zhoršujúcou sa kvalitou života v nich narastajú. Je očividné, že tieto súostrovia extrémnej chudoby produkujú množstvo sociálno-patologických javov, ktoré verejnosť vníma veľmi negatívne. Deti namiesto dochádzky do školy fetujú toluén, dospelí sú bez reálnej šance nájsť si prácu a uživiť rodinu. Je tu sociálna zaostalosť hodná stredoveku a veľmi nízka úroveň vzdelania. Na Slovensku sú komunity, kde ľudia takmer neovládajú štátny jazyk a gramotnosť je v nich veľmi pochybná. Toto všetko a mnoho ďalších problémov je nevyhnutné riešiť. Ale je riešením spomínaná Kaliňáková reforma? Jedným z riešení, ktoré pán minister navrhuje, je aj zbieranie etnických dát pri páchaní kriminality. Bude sa robiť štatistika, či zákon porušil Róm, alebo nie. Tu sa natiška otázka, čo táto štatistika priniesie a aké možnosti riešenia problému tieto dáta ponúknu? Je nad slnko jasnejšie, že ak urobíme štatistiku drobnej majetkovej kriminality v prostredí, kde žije marginalizovaná rómska komunita, štatistiky vykážu najviac porušení zákonov u Rómov z osád a get. Dôvodom však nie je to, že sú to Rómovia, ale že žijú v prostredí extrémnej chudoby, hladujú a bývajú v otrasných podmienkach nehodných ľudskej bytosti. Čo zabráni človeku, ktorý je zúfalý a jeho rodina hladuje, aby nešiel a neurobil nič, čím poruší platné zákony? Morálne zabrány? Strach z prípadného trestu? Páchatelom, ktorí skončia vo väzení sa často zvýši životná úroveň. Veď doma žijú v chatrči, kde sa tiesni celá mnohopočetná rodina. Vo väzení majú pravidelnú stravu, teplo a vlastnú posteľ. Sú to vymoženosti, ktoré sú pre nás samozrejmosťou, no pre ľudí z tohto sociálneho prostredia sú mnohokrát len snom. Všeobecne platí, že v prostredí extrémnej chudoby sa pácha najväčšia miera drobnej majetkovej kriminality. Stačí sa pozrieť na iné krajiny a ich štvrte chudoby – nikto sa nebude čudovať, že sa na predmestiach veľkomiest pácha najviac kriminality v porovnaní s ostatnými štvrtami, kde žije takzvaná stredná vrstva. Tento sociálny model platí všade na svete, ale slovenské ministerstvo vnútra opäť podsúva verejnosti obraz Rómov, ktorí celý deň nerobia nič iné, len páchajú kriminalitu.

V prvom rade by sme sa mali zamyslieť nad príčinami a až potom môžeme prísť s riešeniami. Príčiny spomínaných problémov sú nad slnko jasnejšie – takmer stopercentná nezamestnanosť, nevzdelanosť, sociálna zaostalosť a žiadna pozitívna alternatíva na lepšiu budúcnosť. Ministerstvo vnútra v snahe získať na svoju stranu voličov, ktorí možno v posledných voľbách ochotne volili krajinu pravicu, prišlo pred verejnosť s reformou, ktorá má hlavne ukázať, že vláda ide s „Cigánmi“ robiť poriadky. Rómska téma v spoločnosti silno rezonuje a je prostriedkom, ako možno ľahko a populisticky získať sympatie budúcich voličov.

Niektorí opoziční politici, aj splnomocnenec vlády pre rómske komunity, tento krok tvrdo kritizovali. Ábel Ravasz na tému spomínaných opatrení okrem iného povedal: „Ministrovi sa nepodarilo vážiť svoje slová natoľko, aby to nešlo proti snahám o spolunažívanie majority a menšín. Musím sa vážne ohraďiť proti naratívu tohto návrhu. Odmietam znaky, ktoré páchatelov priestupkov alebo trestných činov rozdeľujú na základe príslušnosti k etnickej menšine. Je to síce populárna a ľúbivá komunikačná skratka, ale ja ju odmietam. V rozvinutej demokratickej krajine považujem za veľmi dôležité, aby vrcholní predstavitelia krajiny vážili svoje vyjadrenia aj s ohľadom na spolunažívanie majority a menšín.“

Pri posudzovaní spomínanej reformy Ministerstva vnútra SR je treba privítať zriadenie občianskych hliadok, ktoré sa osvedčili a pochvaľovali si ich aj zástupcovia samospráv. Občianske hliadky sa totiž skladajú z ľudí, ktorí danú komunitu veľmi dobre poznajú a dokážu predchádzať problémom, dokonca aj riešiť spomínané problémy s mládežou – záškoláctvo či fetovanie toluénu. Ostatné opatrenia reformy želaný efekt neprinesú. Zobrať niekomu satelit z chatrče asi nezabráni snahe o prežitie. V prvom rade treba do týchto komunít priniesť prácu, trebárs aj štátom dotovanú prácu v sociálnych podnikoch, kde by ľudia mali garantovaný aspoň príjem na úrovni životného minima, aby nehladovali. Tento príjem by mohol byť spravovaný obcou, mestom cez inštitút osobitného príjemcu. Zabezpečilo by sa tak, že títo ľudia budú mať zaplatené všetky poplatky spojené s bývaním, školskou dochádzkou detí a zvyšok mzdy by sa im mohol vyplácať napríklad v týždenných intervaloch. Ďalším opatrením je zamedzenie hromadného preradovania rómskych detí z týchto lokalít do špeciálnych škôl, čo ich de facto v budúcnosti vylučuje z trhu práce. Z začať s povinným vzdelávaním treba už od veku štyroch rokov a zaviesť systém celodenného vzdelávania v školách a komunitných centrách priamo v komunite. Poskytnúť deťom dostatok možností na zmysluplné trávenie voľného času pod vedením zodpovedných ľudí. Toto je len základ opatrení, ktoré by v konečnom dôsledku priniesli pokrok v riešení takzvaného rómskeho problému. Hrubý populizmus a navlečenie etnického trička problému kriminality v prostredí extrémnej chudoby nám nepomôže.

Text: Braňo Oláh

a radil im, ako sa stať slušnými občanmi. Obdivujem trpezlivosť občanov danej osady, že delegáciu nepohnali kade ľahšie.

2. Predstavujem si ministra vnútra, ktorý navštívi zlodejov v bielych golieroch s miliónovými majetkami a ponúkne im poctivú prácu v stolárskej dielni.

Tomáš Sliško – bývalý profesionálny vojak, Sobrance/Cardif

1. Opatrenia z dielne ministerstva vnútra vnímam ako rasovú diskrimináciu k jednému konkrétnemu etnickému spoločenstvu.

2. Podľa mňa by bolo potrebné vytvoriť v každej takejto lokalite skupinu ľudí zodpovedných za školstvo, sociálne veci, zamestnanie, kultúru, zriadenie komunitných centier. Starosť o hygienu a poriadok v osade, zdravie, či zriadenie policajných hliadok, kde by boli zastúpení aj samotní Rómovia. Je potrebné, aby do riešenia problémov boli priamo zapojení samotní Rómovia. Takto by ministerstvo vnútra dalo najavo, že má skutočne úprimný záujem

na riešení problémov v tomto sociálnom prostredí. Som presvedčený, a sám poznám dosť vzdelaných Rómov, ktorí by mohli v týchto komunitách pracovať a priniesť tam pokrok a riešenia problémov. Stačí na to politická vôľa a dať týmto ľuďom príležitosť.

Jozef Kováč – dôchodca, Zvolen

1. Myslím si, že je nezmyslom vytvoriť v jednotlivých okresoch špeciálne policajné hliadky, aby dozerali na občanov v osadách. Nechápem vôbec tieto opatrenia, ktoré boli prijaté napriek tomu, že kriminalita v problémových osadách za posledných desať rokov klesla o polovicu, čo je aj štatisticky dokázateľné. Podľa mňa ide o lacný politický ťah, ktorý má prilákať potenciálnych voličov a ide o jasné presadzovanie princípu kolektívnej viny.

2. Je nevyhnutné začleniť rómske deti z tohto prostredia do základných škôl, podotýkam, nie špeciálnych škôl, ale základných. Je dôležité začať s deťmi z tohto málopodnetného prostredia pracovať už od materskej školy. Poskytnúť im možnosť navštevovať

Zažil som mnoho predsudkov / Gelóm prekmal o but bilačhipena

Vysokoškólák Jaroslav Mačo hovori, že jazyky sú pre neho náročné, ale matematiku má v krvi. Vzťah ku kultúre si budoval cez amatérske divadlo zriadené pri Pastoračnom centre v Čičave. Aktívny mladý muž z obce Hlinné pri Vranove nad Topľou je úspešným študentom Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove.

Venuješ sa divadlu, skautingu, dobrovoľníctvu a aplikovanej geoinformatike. Ako si sa k tomuto študijnému odboru dostal?

Od detstva sa mi viac páčila matematika ako slovenčina. Slovenčina bola pre mňa veľmi ťažký predmet. Vždy som inklinoval viac k počtom. Na druhom stupni základnej školy pribudla aj informatika, počítače. Matematika a informatika boli pre mňa ľahšie predmety, ako všetky ostatné v škole. Pôvodne som chcel byť učiteľom matematiky, ale potom som si to rozmyslel a prihlásil som sa na tento odbor. Ako geoinformatik by som mal mať lepšie pracovné uplatnenie.

Je to študijný odbor, ktorý spája geografiu a informatiku. Kde sa môžeš uplatniť, keď doštuduješ?

Môžem robiť na katastrálnom úrade, môžem robiť geodeta alebo sa uplatniť v oblasti informatiky. Ak absolvujem pedagogické minimum, mohol by som aj učiť.

Príprava na tento študijný odbor asi nebola jednoduchá. Venoval si sa matematike na strednej škole aj hlbšie?

Mám ukončenú obchodnú akadémiu. Tam veľa matematiky nebolo, ale boli tam príbuzné odbory ako účtovníctvo, ekonómia. Chodil som na doučovanie matematiky na inú školu a maturoval som z nej dobrovoľne z toho dôvodu, že som chcel študovať tento predmet na vysokej škole.

Hovori sa, že za každým úspešným človekom stoja rodičia. Podporovala ťa tvoja rodina v záľubách, či dosiahnutí tvojich osobných mét?

Rodina sa viac tešila mojim umeleckým záľubám, napríklad divadlu. Ani neviem prečo. Z určitého hľadiska ma podporovali v hlbšom štúdiu matematiky, veď mi ho platili. Mali radosť zo všetkého, čo som robil, v čom som mal úspech. Ich podpora bola veľká. Dávali mi slobodu v tom, čo som robil. Vo všeobecnosti môžem povedať, že ma podporovali a podporujú vo všetkom.

Máš súrodencov? Pochádzaš z veľkej rodiny?

Mám mladšieho brata a staršiu sestru. Sestra je vydatá, pracuje a má jedno dieťa. Mladší brat chodí do základnej školy. Sme taká bežná rodina, ani veľká, ani malá. Taká akurát.

V rodinách býva zvykom, že mladší brat vidí svoj vzor v staršom bratovi, chce sa mu priblížiť slovom aj skutkami. Ako je to s tvojím bratom? Chce kráčať v tvojich stopách?

Či bude kráčať tou istou cestou, neviem. Ale verím, že z neho vyrastie plnohodnotný človek. V rámci štúdia má bližšie k fyzike. Možno to máme v rodine – matematiku a fyziku. Tiež mu jazyky nejdú.

Človek rozvíja svoje charakterové vlastnosti aj na základe toho, v akej spoločnosti sa pohybuje, čomu sa



♦ Jaroslav Mačo (vľavo) počas skúšky rozhlasových hier.

venuje. Ty sa venuješ divadlu, krásnemu umeniu. Ako si sa k nemu dostal a do akej miery divadlo ovplyvnilo tvoj život a záujmy?

U nás v okolí sa robili divadelné stretnutia. Môj bratranec ma na takéto stretnutie pozval. Išiel som, nie z toho dôvodu, že by ma to nejako zaujímalo, ale preto, že som v tom čase nemal čo robiť. Cez víkendy som sa nudil, tak som šiel na toto stretnutie a po istom čase sa mi to zapáčilo. Zároveň som sa zapájal aj do iných aktivít, ako je napríklad skauting. Všetky tie dobročinné akcie vlastne vznikli vďaka divadlu. Neskôr som sa začal venovať deťom. Spoločne sme chodili na rôzne výlety, spoznávali sme prírodu a budovali vzťah k živým bytostiam. Je pravdou, že ak by som v puberte narazil na zlú partiu, tak by sa môj život, najmä v období puberty, poberal iným smerom, s ktorým by moji rodičia neboli stotožnení.

Divadlo tvorí stabilná skupina dobrovoľníkov a pred niekoľkými rokmi ste boli aj veľmi aktívni. Ako ste sa dali dokopy? Ste v kontakte aj teraz?

To divadelné zoskupenie sa v čase, keď som mal asi štrnásť rokov iba vytváralo. Išlo o kresťanské divadelné zoskupenie, ktoré vznikalo pod záštitou Pastoračného centra v Čičave. Na začiatku tam boli viacerí záujemcovia, z ktorých neskôr ostali tí, čo skutočne mali záujem o rozvoj divadla. Fungovali sme v stabilnej zostave asi päť, šesť rokov do obdobia, kým sme sa nerozišli po Slovensku kvôli štúdiu. Teraz v podstate nefungujeme, ale vždy, keď je to potrebné, vieme sa stretnúť a pripraviť program. Štúdium nám nedovoľuje venovať sa divadlu do takej miery, ako by sme chceli.

Nacvičiť divadelné predstavenie nie je jednoduché. Ako často ste sa stretávali počas vášho aktívneho obdobia? Ako to prebiehalo?

a to aj u detí a mladistvých, dochádza k násiliu na ženách a zanedbávaná je aj starostlivosť o maloletých. Represívne opatrenia sú len jednou časťou riešenia tejto politovaniahodnej situácie. Nikto nemá radosť z takejto situácie, a preto minister vnútra pripravuje predmetný návrh.

2. Ako som už spomínala, nie je to samoúčelné riešenie. V súčinnosti s ním musia prísť aj opatrenia zo strany ministerstva školstva, ministerstva sociálnych vecí a rodiny a v neposlednom rade dotknutých samospráv. Je veľa dobrých príkladov, kedy sa podarilo integrovať sociálne vylúčené komunity. Sama som sprevádzala pred pár rokmi misiu poslancov Európskeho parlamentu v Prešovskom kraji a mali sme možnosť navštíviť aj obce, kde bola osada nahradená bývaním, ktoré sa zafinancovalo z fondov Európskej únie a Rómovia si postavili bývanie svojpomocne. Majú dohodu so starostom, že za elektrinu a kúrenie im obec strháva prostriedky z dávok a funguje to. Sociálne vylúčeným spoluobčanom a aj veľkej časti Rómov z osád treba

Stretávali sme sa na báze víkendoviek, od piatku do nedele sme boli v pastoračnom centre. Náš duchovný nám zadal tému a našou úlohou bolo popasovať sa s ňou. Bolo na nás, ako tému pojmem, ako ju dotvoríme a divadelne predvedieme. Patronát nad nami držal náš vedúci, ale sami sme si tvorili na základe určenej témy scenáre a dialógy. Tvorili sme malé scény, skeče, ktoré sme následne obsahovo pospájali a vzniklo z toho ucelené divadelné predstavenie. Bolo to tvorivé a pokojné obdobie môjho života, na ktoré mám pekné spomienky.

Organizoval si aj tábory a pobyty detí v prírode. Čo to boli za projekty? Aký prínos mali pre teba a deti, ktorým si sa venoval?

Zapojil som sa do vzdelávacích projektov, ako napríklad Komprax, Erasmus+, ktoré realizuje IUVENTA, Slovenský inštitút mládeže pod záštitou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Venoval som sa aj iným projektom, ktorých názov si už ani nepamätám, ale mali spoločnú tému – búranie predsudkov. Pamätám si na obdobie, kedy sme robili tábor pre deti z osád a deti z majority. Vtedy som videl, že mnohé deti, keď videli, že sú pomiešané, odišli. Neodišli len deti z majoritnej spoločnosti, ale aj rómske deti. Zavolali rodičom, že v tábore nechcú zostať. Tí, ktorí s nami ostali, nadviazali medzi sebou veľmi dobré kamarátske vzťahy. Niektoré pretrvávajú dodnes. Toto bol pre mňa skutočne silný zážitok.

Stretol si sa počas svojho pôsobenia v škole alebo mimo nej s predsudkami?

Neviem ako ostatní, ale ja som sa stretol. Zažil som mnoho predsudkov voči mojej osobe, a bolo to najmä v škole. Bohužiaľ, práve učitelia mi to sťažovali. Nebolo ich veľa, ale boli. Po čase som to v sebe prekonal a už som to neriešil.

centrá voľného času a zmysluplne tráviť voľný čas, aby sa mohli naučiť to, čo sa možno doma nemajú šancu naučiť, či pripraviť sa do školy. Musíme začať vychovávať deti, dbať na to, aby dostali dostatočnú výchovu a ak chýba v rodine, tak im ju poskytnúť v systéme celodenného vzdelávania.

Ivan Rác – vysokoškolský pedagóg, Nitra

1. Navrhované opatrenia ministra vnútra vedú k čoraz väčšej izolácii vylúčených komunit a okrem zbytočného politického populizmu neprinášajú tejto spoločnosti nič. Byť ministrom vnútra desať rokov a raz za čas sa ukázať v komunite, aby excesívne vyjadril svoju moc, dokáže iba pán Kaliňák. Pri úpadku jeho preferencií som si nie istý, či je takzvaná rómska karta východiskom. Nemá však na výber, ale som presvedčený, že to nezachráni.

2. Ak pochopíme, že ide o problém chudoby, vieme bez predsudkov navrhovať také riešenia, ktoré kvalitatívne posunú problematiku úplne inde. Rómovia žijú

v týchto komunitách preto, lebo nemajú iné východisko. V tejto spoločnosti sa na všetko, čo sa Rómov týka, nazerá ako na problém. V každom z nás slovo problém evokuje: zbaviť sa ho, striasť sa ho. Len málokto ho chce riešiť, tobôž vyriešiť. A bohužiaľ, ak vyriešiť, tak v prípade tzv. rómskej otázky, radikálne. V tejto krajine máme dobré zákony, avšak garancia ich uplatňovania v praxi je nízka. Netreba robiť veľké veci a reformy. A nič z týchto problémov nenazývajme „rómskym“. Stačí iba málo. Pochopiť, že ak pomôžeme Rómom vo vylúčení, pomôžeme zároveň aj sami sebe.

Monika Beňová – europoslankyňa, Bratislava

1. O tejto téme som s pánom ministrom osobne hovorila. Jeho stratégia je zameraná najmä na riešenie kriminality v sociálne vylúčených komunitách a rómskych osadách, ktorú sa doteraz žiadnemu zo splnomocnencov vlád nepodarilo nijako uchopiť. V obciach je rozsiahla úžera, nadmerné užívanie návykových látok, najmä toluénu,

pomôcť aj tým, že budú zavedené opatrenia, ktoré ich budú chrániť pred páchaním trestnej činnosti ale aj pred tým, aby neboli jej obeťami. Verím, že to všetci zainteresovaní pochopia správne, teda ako možnosť na lepší život.

Igor Dužda – občiansky aktivista, Prešov

1. Kriminalita v rómskych osadách je fakt a netreba si pred tým zakrývať oči. Treba ale povedať tiež, že tu ide o drobnú kriminalitu, ktorá sa viaže najmä na chudobu a nijako neohrozuje štátny rozpočet. To, že pán minister ide riešiť tento problém novými opatreniami, je od neho pekné, ale v prvom rade by si mal položiť otázku, či iba samotní Rómovia sú tí, čo zapríčiňujú tento stav a čo urobil doteraz jeho rezort preto, aby situácia nebola taká, aká je. Pred niekoľkými rokmi, myslím, že v roku 2007, bol spustený pilotný projekt policajných špecialistov, ktorého cieľom bolo okrem iného pravidelné stretávanie sa policajných špecialistov s Rómami a všetkými zainteresovanými.

U učiteľov nastala zmena prístupu ku mne, až keď ma spoznali. Zmenili názor na mňa a možno aj na Rómov.

Čo podnietilo tú zmenu?

V škole asi to, že som vynikal. Chodil som do tried, kde boli všetci v istých oblastiach nadaní. Jednoducho to, čo robím a spôsob, akým to robím odzrkadľuje, že štúdium beriem vážne, že to nie je niečo predstierané. Tak asi toto zmenilo ich prístup ku mne.

A aké je to teraz na vysokej škole?

Našťastie, iné. Platí tu rovnosť, učitelia sú profesionálni. Myslím to tak, že vidia, že som na vysokej škole kvôli serióznemu štúdiu a príprave na moje povolanie. Sú nápomocní.

Štúdium na vysokej škole je iné. Iným spôsobom prebiehajú skúšky, ktoré sú rozsahom také, ako maturitné skúšky. Darí sa ti zvládať psychický nápor počas skúškového obdobia?

Zatiaľ je to v pohode. Mám za sebou zápočty, niektoré skúšky som urobil v predtermínoch. Minulý rok som to zvládol, tak dúfam, že to aj teraz pôjde rovnako dobre.

Do školy dochádzaš. Uprednostnil by si bývanie na internáte pred bývaním doma a každodenným cestovaním?

Dochádzam, pretože internát nedostanem, keďže vzdialenosť je tridsať kilometrov. Zo začiatku som chcel bývať na internáte, chcel som skúsiť internátny život – veľa som o ňom počul. Teraz by som to už nemeniť, pretože doma mám pohodu, je o mňa postarané a vždy ma niekto čaká s teplou večerou. Dochádzanie nie je vôbec také náročné, predsa len tridsať kilometrov nie je veľa.

Jarovi ďakujeme za rozhovor a želáme mu veľa študijných úspechov.

* * *

O študentos pre uči škola Jaroslav Mačo phenel, boj o čibba bine vaš leske phare, ale e matematika les bin andro rat. Ki e kultura pes dochudľas prekal o amatersko tetatros paš o Pastoračno centum Čičavate. Aktivno terno murš pal o gav Hlinné paš o Vranov nad Topľou bino o lačbo študentos pre Fakulta vaš o humanitna the eksaktna džaňibena pre Prešovsko Univerztia Perješiste.

Keres o teatros, skauting, bilovenri buťi the aplikovano geoinformatika. Sar pes dochudľal ki o ajso študijum?

Čhavorestar nekh buter kamavas e matematika sar e slovatiško čhib. E slovatiško čhib sas but phares te sikhľol. Sakovar somas pašeder ki e matematika. Pro dujto učipen pre zakladno škola avľas the informatika, o počitača. E matematika the informatika mange džanas nekh lokheder, buter sar aver predmeti andre škola. Jekhto kamavas te sikhavel matematika, palis previsardom miri godi u geľom pre ada odboris. Sar o geoinformatikos man elas feder butakri pozicija.

Oda hino o študijum, kaj pen arakhel e geografija la informatikaha. So savoro šaj keres, kana agorineha e škola?

Šaj te kerel buťi pro katastralno kher, šaj avav geodetos vaj te kerel buter informatika. Te kerava the o pedagogicko minimum, šaj the sikhavav.

Te sikhľol pre kada študijum musaj sas na lokho drom. Sikhľilľas buter matematika the pre maškarutňi škola?

Avri phirdom e obchodno akademija. Odoj na sas but matematika, ale sas vareso pašo, sar učtovňictvo, ekonomii

ja. Phiravas buter te sikhľol e matematika pre aver škola u pre maturita geľom dobrovolno, vaš oda, hoj kada kamavas te sikhľol pre uči škola.

Phenel pes, hoj pal o sako manušeskro doresipen hin dad the daj. Delas tuke e famelija o phiko, hoj te doreses so kames?

E famelija sas nekh buter lošaľi, kana keravas umeňije, sar o teatros. Aňi na džanav soske. Varesar mange pomožinenas the kana kamavas buter matematika te sikhľol, potinde vaš oda. Sas lošale savorestar, so keravas, andre soste somas lačho. Lengro pomožipen sas baro. Denas mange sloboda andre oda, so keravas. Jekhe laveha, šaj phenav, hoj mange pomožinenas the mange pomožinen andro savoro.

Hin tut phrala, pheňa? Sal bara famelijatar?

Hin man terneder phral the phureder phen. E phen hiňi romeste, kerel buti, hin la jekh čhavoro. O terneder phral phireľ mekh pre zakladno škola. Amen sam ajsi normalno famelija, aňi bari, aňi cikňi. Ajsi akuratno.

Andro fameliji oda avka phireľ, hoj o terneder phral dikhel pro phureder phral, kamel te kerel oda, so ov. Sar oda hin tire phraleha? Kamel te džal tire dromeha?

Te džala mire dromeha, oda na džanav. Ale paťav, hoj lestar barola avri pherdo manuš. Andro sikhľuviben, nekh pašeder hino ki e fyzika. Šaj, hoj oda amen hin andre famelija – e matematika the fyzika. Aňi leske o čhiba na džan.

O manuš bararel peskro charakteros the prekal oda, andro savo khetaňiben hino, so kerel. Tu kheles o teatros, o šukariben keres. Sar pes ki oda dochudľal, so oda tuke andas andro tiro dživipen?

Ke amende, pašes, sas o teatroskre kidipena. Miro bratrancos man ilas pro ajsio kidipen. Geľom odoj, na vaš oda, hoj oda varesar bares kamavas te kerel, no vaš oda, hoj man na sas so aver te kerel ole džives. Prekal o vikendi somas ča avka, vaš oda geľom pro kidipen u palis man oda cirdľas. Rodavas mange o than the andro aver aktiviti, sar andro skauting. Savore ola charitativna akciji kerďam prekal o teatros. Palis chudľom te kerel le čhavorenca. Jekhetanes phirahas avri, prindžarahas e priroda, sikhľilľam pal o savoro, so dživel. O čačipen hin, hoj te man thodom andre puberta ki e na lači partija, palis miro dživipen, o pubertalna berša, šaj gele aver dromeha, savo miri famelija na musaj sas te kamel.

O teatros keren o stabilna džene, bilovengro, anglo varesave berša tumen sas but aktiviti. Sar pen tumen arakhľan? Likeren maškar tumende o kontakti the akana?

Oda teatros, kana me somas dešuštare beršengro, pes ča kerelas. Oda sas o kresťansko teatros, paš o Pastoračno centrum Čičavate. Jekhto odoj sas buter džene, lendar varesave ačhile, ola, save čačes kamenas te kerel o teatros. Samas e stabilno grupa pandž, šov berša, dži kana amen na rozgeľam prekal o Slovatiško, sako andre aver škola. Akana na khelas o teatros, ale sakovar, kana oda kempel, pes kidas jekhetanes u keras o programas. O študijum amenge na mukhel but te kerel o teatros avka, sar čačes kamahas.

Te kerel o teatroskro kheliben nane lokho. Kecivar kurkeste pen kidľan opre, kana sanas aktivna andro teatros? Sar pes oda kerelas?

Kidahas amen jekhetanes prekal o vikendi, paraščuvinarat dži o kurko samas andro Pastoračno centrum. Amaro rašaj amenge diňas e tema u amari buťi sas te kerel kadi tema. Oda sas pre amende, sar pre tema dikhaha, sar la buchľarahas, sar la thovaha andre teatroskri forma. O patronatos likerďas ama-

kriminalitu, ale tá je často výsledkom bezvýchodiskovej situácie.

2. Zastávam dlhodobu názor, že jediným východiskom je vzdelanie. Rýchlu nápravu čakať nemôžeme. Myslím si však, že je hanba, ak takto žijú ľudia v 21. storočí v strednej Európe.

Jarmila Lajčáková – sociologička, právnička, Bratislava

1. V prvom rade nesúhlasím s tézou o tzv. rómskej kriminalite. Nikto sa nerodí ako asociál alebo kriminálnik. Toto je veľmi nebezpečná myšlienka, na ktorej bol mimochodom založený rómsky holokaust. Podstatou preventívnych opatrení je výrazne rozšíriť kompetencie polície tak, aby mohli oveľa ľahšie zasahovať do práv ľudí, napríklad obmedziť ich slobodu pohybu alebo vstupovať im do obydľia. Rozšírenie týchto právomocí, ako doplnil policajný riaditeľ na tlačovej konferencii dňa 11. januára 2018, sa bude vzťahovať ku všetkým obyvateľom Slovenska, nielen k Rómom. Spôsob prezentácie a obsahu tohto návrhu

ro šerutno, ale amen korkore kerahas o scenara, o vakeribena pre tema, savi chudľam. Kerahas o cikne sceni, skeči, save palis thodam jekhetanes u olestar kerďam jekh normalno teatroskro kheliben. Oda sas kreativna the smirom berša andro miro dživipen, ačhile mange but šukar leperibena.

Kerehas the o tabori vaš o čhavore andre priroda. Save sas ola projekti? So tuke ande, the le čhavorenge, savenca len kerehas?

Somas andro sikhľuvibnaskre projekta sar Komprax, Erasmus+, save kerel e IUVENTA, o Slovatiško inštitutos vaš o terne paš o Ministerstvos vaš o sikhľuviben the športos andre Slovatiško republika. Keravas the aver projekta, o nava imar bisterďom, ale e tema sas jekhetani – te phagerel o bilačhe dikhipena. Leperav mange pro berša, kana kerahas o taboris vaš o čhavore andal o osadi the o čhavore majoritatar. Pro than odoj dikhľom, hoj but čhavore, kana dikhle, hoj hine jekhetanes, gele khere. Na ča o čhavore andal e majorita, the o romane čhavore. Vičhinde khere, le famelijenge, hoj na kamen te ačhel andro tabora. Ola, so amenca ačhile, kerde maškar pende šukar amalipen. Varesave lendar pen likerem dži akana. Oda sas čačes vareso zoralo, so predžidžilom.

Arakhľal tut andre škola, vaj avri la školatar bilačhe dikhipnenca?

Na džanav, sar aver džene, ale me man oleha arakhľom. Buterval sas ola bilačhe dikhipena pre mande, nekh buter andre škola. Pro bibacht, o sikhavne mange kerenas savoro phaderer. Na but džene, no sas ajse. Pal o varesave berša oda andre mande lačhardom, u imar pal oda na davas дума. O sikhavne manca sas imar aver, kana man prindžarde. Visarde peskri godi pal mande, šaj, hoj the pal o Roma.

Soske pen visarde?

Andre škola šaj olestar, hoj somas nekh feder. Phiravas andro trijedi, kaj sas sako dženes varesavo talentos. Oda so kerav, oda, sar kerav sikhavel, hoj o študijum lav serijoznes, hoj oda nane ča vareso, so khelav. Oda šaj paruďas lengro dikhipen pre mande.

Sar oda hin akana pre uči škola?

Bachtales, aver. Adaj hin sajekhipen, o sikhavne hine profesijonala. Kamav te phenel, hoj on dikhen, hoj som pre uči škola vaš o serijozno sikhľuviben, hoj te kerav miri profesija. Pomožinen mange.

O študijum pre uči škola hino aver. Aver dromeha pen keren o skuški, sako jekh ajsi buchľi sar e maturitno. Sar oda hin pre psichika, kana aven o skuški?

Dži akana na sas phares. Kerďom o započti, varesave skuški kerďom imar anglo terminos. O purano berš kerďom mištes, paťav, hoj ada berš džala sajekh lokhes the mište.

Phires andre škola. Elas tuke feder te ačhel pro internatos vaj te ačhel khere paš e famelija u te phireľ sako džives?

Phirav sako džives, pro internatos pes na dochudava, bešav ča tranda kilometri dur. Jekhto kamavas te bešel pro internatos, kamavas te zumavel o internatno dživipen – but pal oda šundom. Akana imar na kamav, khere man hin smirom, hin man savoro so mange kempel u sakovar pre mande vareko užarel tate chabnaha. Te phireľ, oda nane avka phares, tranda kilometri nane ajci but.

Le Jaroske palikeras vaš o vakeriben a mangas leske but študijna doresipena.

Text: Jana Gáborová Kroková, foto: Roman Čonka.

Andre romaňi čhib thoda: Erika Godlová

sovanými v obciach, ako sú sociálni terénni pracovníci a predstavitelia obcí, a problém riešiť. Teda, ak sa pán minister pýta, ako je možné, aby na celom Slovensku kriminalita klesala, no v lokalitách s rómskymi osadami len stagnovala či dokonca stúpala, tak odpoveďou by malo byť, čo robili policajní špecialisti v rómskych komunitách takmer desať rokov a začo brali plat (česť výnimkám)? A taktiež, čo robili terénni sociálni pracovníci a samospráva? Zrejme tento projekt zlyhal, nehovoriac o tom, koľko financií stál daňových poplatníkov. Teda natíska sa tu legitímna otázka. Môžu za tento stav len samotní Rómovia alebo majú na tom podiel aj starostovia a polícia? V tomto smere neurobili takmer nič a trestnú činnosť menšej závažnosti páchanú v osadách zdá sa tolerujú, ignorujú a neriešia, čím dávajú voľnú ruku takýmto jedincom konať s vedomím, že im sa nič nestane. Stávajú sa prípady, že keď sa narušuje nočný klud a niekto zavolá políciu, tá nepríde s konštatovaním, že majú na práci dôležitejšie veci, alebo ak príde, oznáme-

nie nerieši nejakým záznamom a následnými sankciami, ale iba konštatovaním, že to si majú Rómovia vyriešiť medzi sebou. Polícia a ani úrady nekonajú s odôvodnením, že pokuty za priestupky od ľudí, ktorí sú v hmotnej núdzi sú nevymáhateľné. A tak notorickí porušovatelia zákonov sú na koni a môžu si robiť, čo chcú.

2. Nech už sú pohnútky ministra vnútra prijať nové opatrenia v tejto oblasti akékoľvek, obávam sa, že segregácia vo vzdelávaní, bývaní, stále pretrvávajúca diskriminácia Rómov na trhu práce, vyčleňovanie Rómov zo spoločenského života a riešenie bez Rómov tento problém nevyrieši. Domnievam sa, že by bolo potrebné sa už konečne a reálne (nielen papierovo) zamerať na boj s príčinami chudoby v rizikových regiónoch. Ale držím palce pánovi ministromi.

Stanislav Mičev – generálny riaditeľ Múzea SNP, Banská Bystrica

1. Myslím si, že tieto opatrenia riešia len následky, za ktoré nie sú zodpovední len obyvatelia osád. Nechcem ospravedľňovať

Vojtech Horváth: Podmienkou úspechu je vzdelanie

Z pozície sanitára v nemocnici sa prepracoval až do operačnej sály. Vo svojom odbore dosiahol vzdelanie, no jeho snom je pracovať v oblasti sociálnej kurately. Pripravuje sa na získanie kvalifikácie aj v tejto oblasti. Ako sám hovorí, vzdelávanie je v ich rodine bežnou súčasťou života. Vojtech Horváth pochádza z obce Valaliky v okrese Košice-okolie.

Ako si pamätáte svoje detstvo?

Veľmi jasne, pretože v porovnaní s dnešnou mládežou, som prežil bezstarostné detstvo plné zábavy, radosti, šťastia a rodinnej pohody. V čase môjho detstva sme nemali počítače, mobilné telefóny, internet ani playstation, no aj tak sme sa nikdy nenudili a nezriedka sme sa s kamarátmi tak vyšantili, že sme od únavy zaspávali už po ceste domov. Pochádzam z viacčlennej rodiny, boli sme desiati súrodenci. Keď sme sa všetci zišli na dvore nášho domu pri rôznych hrách, neraz sme zabudli na hlad a mama mala čo robiť, aby nás všetkých dostala z dvora k obedu. Bola to doba dia-metrálne odlišná od tej dnešnej. V tom čase si boli všetci Rómovia bližší, neexistovala medzi nimi nevraživosť, závisť, každý mal všetkého dostatok, pretože neexistovala nezamestnanosť. Sociálna neistota a bezdomovectvo boli neznámymi pojmami. Nepoznali sme strach z iných a mohli sme sa vo dne, v noci voľne pohybovať po vonku bez toho, aby na nás niekto zaútočil len preto, že sme Rómovia.

Aké boli priority a hodnoty vo vašej rodine?

V období môjho dospievania sa kládol význam skôr na rodinu a rodinné väzby, ako na materiálne hodnoty. Vyplyvalo to aj z vtedajšieho politického režimu, ktorý všetkým poskytoval sociálne istoty a hoci bol človek za éry komunizmu v mnohých sférach obmedzovaný, nikto nemal dôvod zaťažovať sa starosťami a strachom o svoju budúcnosť. Moja rodina bola odjakživa dostatočne materiálne zabezpečená, preto uprednostňovala rodinné hodnoty pred materiálnymi. Tým však nechcem povedať, že sme boli boháčmi. Vlastným úsilím sme vždy dokázali zabezpečiť životné potreby.

Aké boli vzťahy medzi Rómami a Nerómami vo Valalikách?

V obci Rómovia nežili a ani doposiaľ nežijú separovane, ale v rozptyle s majoritou. To dopomohlo k tomu, že prevládali harmonické vzťahy medzi oboma komunitami. Naši Rómovia a Nerómovia boli vždy vo svojich vzťahoch úzko spätí, navzájom si pomáhali, navštevovali sa, nebolo medzi nimi badať žiadne rozdiely. Avšak zo strany prisťahovaných obyvateľov v našej obci už je viditeľný menší dištanc voči domácim Rómom.

Máte zaujímavé povolanie.

Pôsobím ako inštrumentár na centrálnom operačnom trakte v košickej univerzitnej nemocnici.

Pre mnohých je to zrejme neznámy pojem.

Som súčasťou operačného tímu a mojou úlohou je asistovať pri operačnom výkone. Inštrumentovanie v operačnej sále je fyzicky a psychicky náročná práca, ktorá si zároveň od inštrumentárov a inštrumentárov vyžaduje vysokú erudíciu v podobe adekvátneho vzdelania a ďalšieho sústavného vzdelávania, zodpovednosti, zručnosti, presnosti a pohotovosti v rozhodovaní, znalostí z anatómie, fy-

ziológie a operačných postupov, organizačných schopností. Je to aj veľmi zaujímavá práca, ktorá zdravotníkom poskytuje širší rozhľad, nové poznatky a v neposlednom rade prispieva aj k vyššiemu sebavedomiu. Bol by som preto veľmi rád, keby sa okruh mojich kolegov rozšíril o viacero rómskych inštrumentárov a inštrumentárov.

Ako vnímajú vašu prácu rodina a priatelia?

Hlavne zo začiatku som zo strany rodinných príslušníkov a priateľov pocitoval ich údiv z toho, že sa dokážem pohybovať v prostredí operačnej sály. To však iba kvôli tomu, že som odmala neznášal pohľad na zranenie a až do dospelosti ma dokázala strašne vyľakať i menšia odrenina. Dnes už považujem moju prácu za samozrejmosť. Manželka sa nad mojou prácou veľmi nezamýšľa, pretože ju ako zdravotníčka dokonale pozná.

Róm na operačnej sále. Ako to vnímajú ľudia z majority?

Tí, ktorí majú prehľad o práci na operačnej sále alebo sú mojimi skutočnými priateľmi, mi skôr vyjadrujú svoj obdiv a uznanie už aj z toho dôvodu, že ako Róm som sa dokázal zo sanitára prepracovať až na pozíciu inštrumentára. Ostatní, ktorým zrejme leží úspech Róma hlboko v žalúdku, svoje emócie z mojich pracovných úspechov nejako zvlášť neprejavujú.

Máme na Slovensku dosť Rómov, ktorí pracujú v oblasti zdravia?

Ak som mal k dispozícii správne informácie, tak v čase, keď som začal s inštrumentovaním v operačnej sále, som bol údajne jediný Róm na Slovensku. Je mi takisto známe, že minimálne v rámci všetkých košických a bratislavských nemocníc je tomu tak naďalej. Čo sa týka rómskych žien, mám informácie, že v celoslovenskom meradle možno rómske inštrumentárky spočítať na prstoch oboch rúk. Lepšie sú na tom rómske zdravotné sestry pracujúce na rôznych nemocničných lôžkových oddeleniach, ktorých počet je o čosi vyšší. V súčasnosti tiež badám pozvoľný nárast počtu Rómov pracujúcich v rôznych zdravotníckych zariadeniach. Je mi však ľúto, že väčšina z nich vykonáva iba nekvalifikované, pomocné práce. Čo ma však teší je fakt, že v poslednom čase narastá počet rómskych študentov na stredných zdravotníckych školách a vysokých školách zameraných na zdravotníctvo.

Bola táto práca vaším snom?

Nie. V operačnej sále som nikdy predtým nebol, ani ako pacient. Ani vo sne by ma nenapadlo, že raz v nej budem pracovať. Do nemocnice som nastúpil ako sanitár, avšak bola to iba zhoda náhod. Osobne ma skôr láka oblasť sociálnej práce, konkrétne sociálna kuratela, ktorej by som sa po ukončení rigorózneho štúdia chcel aj profesionálne venovať.

Aké máte vzdelanie?

Mám úplné vysokoškolské vzdelanie. Práca v zdravotníctve sa nezaobíde bez sústavného vzdelávania. Okrem vyššieho odborného vzdelania som popri práci vyštudoval aj sociálnu prácu na Katolíckej univerzite v Ružomberku a v súčasnosti som poslucháčom špecializačného štúdia na Slovenskej zdravotníckej univerzite v Bratislave. Po jeho skončení by som mal pokračovať v rigoróznom štúdiu na

Katolíckej univerzite v Ružomberku. V rodine a medzi kolegami v práci som si už vyslúžil označenie „večný študent“.

Čo bolo na ceste za vzdelaním najnáročnejšie? Ako ste prekonávali prekážky?

Bol som odjakživa akýsi „knihomol“. Údajne som sa už ako dieťa zastavil pri všetkom, čo obsahovalo nejaké pís-menká. Štúdium mi nikdy nerobilo väčšie problémy. Azda najväčší problém v mojom napredovaní predstavoval vtedajší vládny režim, ktorý limitoval možnosti svojich občanov podľa stupňa ich politickej angažovanosti. Napríklad mňa neprijali na priemyslovku len kvôli tomu, že sme v prihláške priznali príslušnosť ku kresťanskej viere. V súčasnej dobe sú zase najväčším problémom financie, ktorých nedostatok obmedzuje vo vzdelávaní nielen Rómov, ale všetky nízkopríjmové skupiny obyvateľstva na Slovensku.

Mojou takzvanou pomôckou pri prekonávaní problémov bola vždy motivácia a silná túžba dosiahnuť cieľ. Či už pre môj rómsky pôvod alebo niečo iné, majorita ku mne pristupovala nie vždy podľa môjho očakávania. Väčšinou mi bolo zdôrazňované, že ako Róm nemám šancu uspieť, a preto sa mám svojho úmyslu včas vzdať. Toto bolo pre mňa motiváciou, pomyselným hnacím motorom v snahe dokázať ostatným, že sa vo mne mylia.

Podporovala vás v štúdiu rodina?

Určite áno. Otec zo mňa vždy chcel mať múdreho a vzdelaného človeka a robil preto všetko, aby som sa ním aj stal. Pre mamu bol vzorom jej strýko, ktorý bol v tom čase riaditeľom základnej umeleckej školy. Vždy mi ho dávala za príklad v snahe motivovať ma, aby som sa mu vzdelaním priblížil. Veľkú zásluhu na mojom doposiaľ získanom vzdelaní má aj moja vlastná rodina. Bez manželkinej podpory, jej tolerance, obety a odriekania v môj prospech by som to všetko nezvládol.

Máte v rodine viac vzdelancov?

Nie sme v rodine všetci vysokoškolsky vzdelaní, no napriek tomu má každý dokončenú minimálne strednú školu. V našej rodine vzdelávanie nie je ničím nezvyčajným, ale tvorí bežnú súčasť nášho života. V obci Valaliky žijú Rómovia v rozptyle s majoritou, a preto sa im naskytuje možnosť osvojovať si aj iné vzorce správania sa. Preto nie je zvláštnosťou, že sa rómska mládež chce aj vo vzdelávaní vyrovnáť nerómskej mládeži. Bolo to tak odjakživa a je tomu tak aj doposiaľ.

Ako vnímate vzdelávanie v živote Rómov?

Vzdelávanie sa Rómov považujem za nevyhnutnú podmienku pre ich úspešnú integráciu do spoločnosti. Hlavne sociálne najslabšie vrstvy rómskeho obyvateľstva sa bez adekvátneho vzdelania nedokážu vymaniť zo svojho prostredia a zlepšiť svoje nevyhovujúce životné podmienky. Na druhej strane je samozrejmosťou, že žiadny človek sa ku vyššiemu ako základnému vzdelaniu nedostane, pokiaľ na to nemá vytvorené aspoň minimálne podmienky.

Čo pre teba znamená to, že si Róm?

Som hrdý na to, že som Róm, a to hneď z troch dôvodov. Môžem byť príkladom toho, že nie všetci Rómovia sú zákonite takí, za akých ich považuje majoritná spoločnosť. Druhým dôvodom je skutočnosť, že môžem byť vzorom pre

je policajný špecialista, ktorého by som vnímala skôr ako istý typ terénneho pracovníka než ako zložku, ktorá má u ľudí vyvolávať strach.

Ondrej Dostál – poslanec Národnej rady SR, Bratislava

1. Kaliňákové aktivity považujem za čistý populizmus a hanebné zneužívanie rasistických nálad a predsudkov v časti spoločnosti na zvyšovanie vlastnej upadajúcej popularity a prekrytie korupčných škandálov vládneho Smeru. Kaliňák je desať rokov ministrom vnútra. Je smiešne, ak sa tvári, že teraz objavil nejaký nový problém a ide ho razantne riešiť. Je to jeho zodpovednosť. Je to maslo na jeho hlavu. Nemá sa na koho vyhovárať. A je neospravedliteľné, ak vládna, údajne sociálnodemokratická, strana hrá na rasistickú strunu.

2. Je povinnosťou polície a prokuratúry odhaľovať a stíhať páchatelov trestných činov. Orgány činné v trestnom konaní by tak mali postupovať vždy a všade. Ak je preto potrebné v niektorých lokalitách zvýšiť stavy

policajtov, treba to urobiť. Ak je pre účinnejšie stíhanie trestnej činnosti potrebné zmeniť zákony, možno o tom diskutovať. Hovoriť však o „rómskej kriminalite“ a robiť tlačovky v policajnej uniforme v rómskych osadách, nie je snahou o reálne riešenie problému kriminality, ale len demonštráciou sily a snahou o vytĺkanie politického kapitálu.

Vera Lacková – režisérka, Viedeň

1. Navrhované opatrenia ministra vnútra vnímam ako jasnú známku rasizmu a populizmu. Myslím si, že takýto zákon by v skutočnosti neprešiel a je to len prostriedok, ako zaujať pozornosť verejnosti určitým „problémom“, aby sa zakryli naozajstné problémy, ktoré trápia Slovensko. Politici aj médiá šíria v spoločnosti stereotypy o Rómoch, ktorí kradnú, klamú a sú príčinou problémov „všetkých občanov Slovenska“. Následkom toho je iba prehlbujúca sa priepasť medzi majoritou a Rómami.

2. Aké opatrenia pri riešení problému by som privítala? Myslím si, že je to komplexný problém, ktorý nie je dlhodobý riešený

a nedá sa vyriešiť návrhom zákona, ktorý predložil minister vnútra. Kaliňák chce zaviesť diskriminačné opatrenia pre vyčlenenú skupinu ľudí.

Riešenie a budúcnosť Rómov vidím vo vzdelávaní. Pokiaľ by politici chceli riešiť začlenenie Rómov do spoločnosti, mali by sa zamerať na to, aby Rómovia dostávali rovnaké príležitosti na vzdelávanie a vytváranie pracovných príležitostí. Poznám totiž veľa prípadov vzdelaných Rómov, ktorí nenachádzajú uplatnenie na trhu práce pre svoj etnický pôvod. Je to ako začarovaný kruh, z ktorého cesta von vedie veľmi ťažko.

Ján Bužo – Policajný zbor SR/MV SR, Snina

1. Medializované a navrhované opatrenia z dielne Ministerstva vnútra SR k téme rómskej kriminality v osadách a vylúčenie-ných spoločenstvách vnímam ako veľmi nešťastné riešenie, ktoré neprinesie želaný efekt. Ak kriminalita klesla na pozitívnu úroveň v temer 1 400 osadách alebo

klesá želaným tempom a v asi dvesto osadách sa tieto efekty nedarí naplňovať, nepotrebujeme kvôli štrnástim percentám osád meniť zákony a posilňovať právomoci Policajného zboru SR. Stačí, aby existujúce zákony vrátane zákona o priestupkoch boli vymožiteľné. Stále mám pocit, že sa riešia dôsledky, a nie príčiny. Ďalej veľmi negatívne vnímam samotnú prípravu týchto opatrení. Každé pripravované opatrenie a legislatíva sú odsúdené na zlyhanie, ak samotní aktéri nie sú súčasťou tejto prípravy. Ministerstvo vnútra obišlo Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity, mimovládne organizácie a samotných Rómov a následne čelilo značnej kritike. Na druhej strane zase treba oceniť kamerové systémy v obciach, občianske hliadky, špecialistov pre prácu s rómskou komunitou, komunitné centrá, terénnu sociálnu prácu, asistentov osvetu zdravia, sociálne podniky. Policajný zbor je síce silový rezort a jeho úlohou je pomáhať a chrániť občanov, ale sila nám nevyrieši chudobu, ktorá je pravou



ostatných Rómov, ktorí si zo mňa zoberú príklad a v snahe svojpomocne sa vymôcť zo svojho nevyhovujúceho prostredia ma budú s potešením nasledovať. Nedá mi neuviesť aj tretí dôvod, že ako Róm sa cítim bezkonkurenčne výnimočný.

Ak má Róm vzdelanie a dobrú prácu, myslíte si, že si ho okolie viac váži?

Som o tom presvedčený, že je tomu tak. Rozsiahle vedomosti a všeobecný rozhľad vo všetkých sférach spoločenského života otvára každému jedincovi široké možnosti realizovania sa v spoločnosti a čím vyššia je vzdelanostná úroveň, tým sú aj vyššie možnosti. Pre Rómov to platí dvojnásobne, pretože práve úroveň ich vzdelania a miera ich zodpovednosti v prístupe k povinnostiam určujú ich prestíž, postavenie v majoritnej spoločnosti. Iba na základe týchto dvoch atribútov sú Rómovia majoritou klasifikovaní buď na tých prispôsobivých, ktorých dokáže prijať medzi seba, alebo neprispôsobivých, ktorých rázne odmieta bez toho, aby im poskytla čo i najmenšiu šancu na zmenu. Bohužiaľ, inú klasifikáciu v percepcii Rómov slovenská majoritná spoločnosť zatiaľ nepozná.

príčinou majetkovej kriminality a kriminality ako takej v osadách aj mimo nich. Je smutné, ak politici vyťahujú tzv. rómsku kartu pred voľbami alebo v čase, keď im volebné preferencie rapídne klesajú, dúfajúc, že rómska karta zaberie vždy a následne situácia pre nich bude pozitívnejšia. Neexistuje rómsky problém, existujú len sociálne problémy, ktoré sú pravou príčinou majetkovej kriminality a tzv. obťažujúcej kriminality.

2. Odstráňme chudobu, diskrimináciu, segregáciu, nezamestnanosť, nevzdelanosť, korupciu. Ak urobíme toto, tak odstránime aj tzv. rómsku kriminalitu. Napíšem ešte pár údajov, ktoré trochu vyvrátia fámy a predsudky voči Rómom na Slovensku. V Slovenskej republike je asi 400 – 450-tisíc Rómov, čo činí sedem až osem percent populácie. Viac ako polovica Rómov žije integrovaným spôsobom života, dve tretiny Rómov žijú v prostredí, kde sú vysporiadané pozemky. Rómovia čerpajú zo štátneho rozpočtu cca 0,3% HDP. Korupcia v Slovenskej republike činí podľa

Čo by ste poradili Rómom, aby boli úspešní?

Podmienkou úspechu je vzdelanie. Iba vzdelanie vytvára jedincovi priestor pre seberealizáciu. Iba vzdelanie zvyšuje šance pre úspešnú integráciu do spoločnosti. Iba múdry človek môže napredovať a žať úspechy. Preto všetkým Rómom môžem poradiť iba to, aby využili všetok svoj potenciál a rázne vykročili smerom k vzdelaniu, ktoré im ako jediné dopomôže na ich ceste za lepším životom.

Mali ste nejaký životný vzor?

Mojím veľkým životným vzorom boli a navždy ostanú moji rodičia. Im patrí môj obdiv za to, ako nás všetkých súrodencov dokázali vychovať tak, že dnes sú z nás slušní a pracovití ľudia, ako dokázali materiálne zabezpečiť svoju početnú rodinu tak, že sme nikdy nepocítili hlad, ani nedostatok ničoho iného. Preto aj ja pokračujem v šlapajach svojich rodičov a vediem k tomu aj moje deti.

*Text: Tomáš Sivák,
foto: pixabay.com*

Eurostatu asi 20% HDP, čo sú asi tri miliardy eur.

Sergej Plachetka – lesný inžinier, pracovník Štátnych lesov SR, Švedlár

1. Na základe mojich informácií, ktoré som odsledoval v relácii O 5 minút 12, sa opatrenia navrhované ministrom vnútra majú dotknúť asi 200 osád. V súčasnosti existujú osady, v ktorých je rešpekt voči akejkolvek inej autorite, alebo dokonca inej osobe mimo toto spoločenstvo úplne nulový. Neviem, dokedy budeme tolerovať toto správanie, keď negatívny dopad potom je na celé spoločenstvo Rómov, nielen na tieto konkrétne osady. Pokiaľ by sa malo toto opatrenie uplatňovať celoplošne, tak by som bol proti, ale pokiaľ opatrenie bude priamo mierené na jednotlivé problémové osady či oblasti, nie som proti, hoci sa to možno minie účinkom práve kvôli absencii rešpektu či nevôli niečo meniť u týchto neintegrovaných komunít.

2. Je ťažké navrhnúť nejaké konkrétne opatrenie, pretože každá oblasť má svoje

Problémy v osadách sa skôr nakopili, ako vyriešili

Kriminalita Rómov v osadách je odsúdeniahodná, tak ako každá iná. Vážim si výdobytky demokracie a slobody, a to vo všetkých oblastiach života, preto som za platnosť práva pre všetkých. V súvislosti s navrhovanými opatreniami Ministerstva vnútra SR k riešeniu tzv. rómskej kriminality v osadách, dovoľte poznamenať pár mojich dojmov a úvah. Kriminalita Rómov nemá podľa mňa také rozmery, ktoré by mali priamy či nepriamy vplyv na obraz Slovenska v zahraničí a ani sa nepodieľa na umiestnení Slovenskej republiky na popredných miestach v miere korupcie vo svete v ostatnom čase. Nepoznám jedného Róma, ktorý by sa podieľal na rozkrádaní štátu po novembri 1989 a zneužil tak svoje postavenie významného politika vo svoj prospech. Po revolúcii sa však počet osád na Slovensku dramaticky zvýšil, Rómovia boli medzi prvými, ktorí stratili prácu. Má to znaky súvislostí. Z toho sa dá usúdiť, ako „vážne“ sa vlády na Slovensku snažili za vyše polstoročia zabezpečiť dôstojný život pre všetkých, a hlavne pre sociálne odkázaných občanov štátu. Rómovia dodnes žijú na miestach, kde nie je prístup k pitnej vode. Problémy v osadách sa skôr nakopili, ako vyriešili. A nie málo peňazí sa akosi minulo. Neopovážim sa hodnotiť, ktorá vláda v tejto oblasti bola lepšia či horšia.

Najväčším nešťastím týchto ľudí je veľká chudoba a úžera. Ak Róm podľa neho kradne od hladu, a pritom sa rôznym spôsobom vyhýba práci, než aby legálne zabezpečil prostriedky pre svoju rodinu, tak si za porušenie zákona zaslúži adekvátny trest. Súcitím však so všetkými občanmi, ktorí nie vlastnou vinou ostali bez práce, sú odkázaní na almužny od štátu, z ktorých sa nedá slušne a dôstojne vyžiť. A k nim nepatria iba Rómovia. Rezolútne ale odsudzujem riešenie nedostatku finančných prostriedkov trestným činom. Kladiem si nie jednu otázku v súvislosti s navrhovanými opatreniami ministerstva vnútra k riešeniu tzv. rómskej kriminality v osadách. Pomôže nám všetkým väčšia represia v týchto osadách? Pomôže celej spoločnosti zvýšenie napätia medzi občanmi? Nebude to viesť k zvýšeniu tlaku extrémistických skupín? Nechýba nám, hlavne starostom a poslancom v obciach, väčšia empatia k chudobným a odkázaným? Alebo je to dobrá politická karta? Na Slovensku sú predsa príklady, kde našli cestu, zabezpečili pre Rómov prácu, zlepšili ich kvalitu života, aj spolužitie je na žiaducej úrovni. Obce a ich starostovia držia v rukách najvyššiu kartu riešení, pomoci a spolužitia. Ak budú Rómovia pracovať, potom aj kriminalita v týchto osadách bude oveľa menšia.

Boh zavaruj pripustenie kolektívnej viny. To by bola cesta do pekla. Zodpovednosť je na všetkých – na štáte a jeho orgánoch, ale aj na starostoch i obecných poslancoch a samozrejme, na samotných Rómoch. Situácia v spoločnosti nie je jednoduchá aj vzhľadom na prítomnosť extrémistických skupín, ktoré dlhodobo vnášajú do prostredia nenávisť, rasistické vášne. V Európe s tým bojuje a toto eliminuje každá krajina, čoho dobrým dôkazom bol práve vznik Európskej únie bez vojen a pre spoluprácu. Želám všetkým zainteresovaným jasnú a otvorenú myseľ pre konštruktívnu spoluprácu. Je nutné poznamenať, že dobré riešenie rómskej problematiky bude dobré iba vtedy, ak bude dobré pre celú spoločnosť.

Ladislav Vasil – dôchodca, Košice



♦ Jarovnice 2010. Ilustračná fotografia. Foto: J. Ferenc

vlastné špecifiká. Osobne poznám osadu, kde by ste boli veľmi neradi, ak by sa vám tam pokazilo auto. Títo ľudia nemajú absolútne žiaden rešpekt už ani voči iným Rómom, nieto ešte voči majorite. Prevýchova takýchto prípadov je bez použitia hrubej sily asi nemožná. Skôr sa čudujem, že to bolo tolerované tak dlho a nepristúpilo sa k nejakým opatreniam už skôr, ešte kým problém nenadobudol takúto veľkosť. Navrhol by som zvýšený počet terénnych pracovníkov a iných sociálnych pracovníkov, ale aj rómskych hliadok. Tieto miesta by mali zastávať práve Rómovia s adekvátnym vzdelaním, čo by zvyšok komunity možno prinútilo aspoň k minimálnej spolupráci a krok po kroku by sa zlepšoval celkový progres v týchto lokalitách do budúcnosti. Poznám veľa tzv. rómskych špecialistov, hliadky a podobne, ktorí sú z majority. Nastupujú do osady, ktorú doteraz ani len nevideli. Ako takýto človek môže nejakým príspevkom k zlepšeniu situácie? Preto by mali tieto miesta zastávať práve ľudia rómskej národnosti, ktorí

sú rešpektovaní, lokalitu poznajú a vedia, čo môžu očakávať a vedia si poradiť s jednotlivcami, ktorých buď poznajú alebo jednoducho majú aspoň minimálny rešpekt už len preto, že sú „tamojší“.

Zuzana Kusá – Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

1. Nie je mi celkom jasné, na čo reagujú tieto opatrenia. Ministrom používaný výraz „otravujúce protiprávne konanie“ je veľmi zvláštny. Doposiaľ som sa s ním nestretla. Chápem jeho vzťahnutie k rušeniu nočného pokoja, to je veľký problém aj v Bratislave a súvisí najmä s prevádzkou kaviarenských zariadení v centre mesta. To, že starosť polície o dodržiavanie nočného pokoja má smerovať práve do rómskych koncentrácií nemá logický základ okrem možnosti, že v týchto koncentráciách sú medzi obyvateľmi nadpriemerne zastúpené deti a pánovi ministrovi záleží, aby sa riadne vyspali a do školy chodili oddychnuté a pripravené vzdelávať sa. Starosť o deti je chvályhodná, no zároveň nechápem,

Spisovateľka Elena Lacková (1921 – 2003)

Elena Lacková pochádzala zo zmiešaného manželstva, otec bol Róm zo Slovenska, mama sirota z Poľska. Rodičia sa spoznali počas prvej svetovej vojny v Rusku. Mama bola veľmi zručná, vedela šiť, vyšívať a háčkovať. Rodina mala jedenásť detí, avšak nie všetky sa dožili dospelosti. Žila vo Veľkom Šariši, kde Elena (za slobodna Doktorová) chodila na základnú školu. V štúdiu pokračovala na meštianke v neďalekom Prešove. O literárnu tvorbu sa pokúšala už ako štrnásťročná, jej báseň *Londýn – Paríž – Veľký Šariš* vysielali v rozhlase.

Ako devätnásťročná sa vydala za Jozefa Lacka, s ktorým mala šesť detí – dve z nich zomreli počas druhej svetovej vojny. Vojnové zážitky sa stali ústrednou témou tvorby Eleny Lackovej pre dospelých. V roku 1948 napísala a s ľuďmi z osady pod Korpášom, kde vtedy žila, naskúšala divadelnú hru *Horiaci cigánsky tábor*. O tomto počíne písala aj dobová tlač a divadelníci dostali pozvanie od ministerstva sociálnych vecí v Prahe, aby prišli s predstavením hosťovať do pohraničných území Čiech, kde sa v tom čase usádzali mnohí Rómovia zo Slovenska v rámci presídľovania.

V roku 1951 začala Elena Lacková pracovať na Krajskom národnom výbore, mala na starosti riešenie rómskej problematiky. V rokoch 1952 – 1955 napísala hry *Nový život* a *Rómske srdce*. Od roku 1960 začala pracovať v Okresnom dome osvety v Košiciach. Celý svoj život túžila študovať na vysokej škole a túto túžbu si splnila v roku 1964. Nastúpila na štúdium popri zamestnaní na Karlovej univerzite v Prahe, Fakulte osvetovej práce a žurnalistiky. Štúdium ukončila v roku 1970 ako 49-ročná.

Koncom šesťdesiatych rokov sa zapojila do národno-obrodného hnutia a bola jednou zo zakladateľov Zväzu Cigánov – Rómov. V rokoch 1976 – 1980 pôsobila v obci Lemešany ako knihovníčka. Po odchode na dôchodok dúfala, že sa bude môcť venovať literárnej tvorbe.

Počas štúdia v Prahe sa zoznámila s významnou romistkou a lingvistkou Milenou Hübschmannovou, ktorá ju v literárnej tvorbe podporovala. Milena Hübschmannová celé roky zaznamenávala ich rozhovory, čím vznikol základ publikácie *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou*. Pred rokom 1989 sa Elena Lacková venovala predovšetkým písaniu rozhlasových hier. Najúspešnejšou bola hra *Zužika*, ktorá v roku 1989 získala cenu rozhlasovej žatvy Českého rozhlasu a cenu Prix Bohemia na festivale v Plzni.

Po roku 1989 sa stala predsedníčkou jedného z prvých národnostných združení na Slovensku – Kultúrneho zväzu na Slovensku, ktorý sa stal aj vydavateľom periodika *Romano il*. V roku 1992 jej vyšiel súbor pôvodných rómskych rozprávok *Rómske rozprávky – Romane paramisa*.

V roku 2000 jej prezident Rudolf Schuster prepožičal štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra III. triedy za celoživotné úsilie priblížiť hodnoty rómskeho národa majoritnej spoločnosti a za umelecké stvárnenie holokaustu Rómov. Elena Lacková zomrela 1. januára 2003 v Košiciach. Dva roky po jej smrti vydalo prešovské združenie Jekhetane – Spolu knihu poviedok *Mŕtvi sa nevracajú – O mule na aven pale*.

Elena Lacková patrí medzi najvýraznejšie rómske osobnosti Slovenska v 20. storočí. Dôležitá je nielen autorkina literárna tvorba, ale hlavne jej postoj v otázke podpory rómskeho jazyka a menšinovej kultúry a celoživotný boj za svojbytnosť rómskej národnosti.

Text: Zuzana Kumanová

ŠILALO PAŇORI / STUDENÁ VODIČKA

Šilalo paňori,
darav me te predžav.
Hej, darav me te predžav,
te na man murdaren.

Te man murdarena,
ko pal me rovela?
Joj, de rovna pale mande
mre churde čhavore.

Studená vodička,
bojím sa cez teba prejsť.
Bojím sa cez teba prejsť,
aby ma nezabili.

Keď ma zabijú,
kto za mnou bude plakať?
Joj, plakať budú za mnou
moje drobné deti.

Šilalo paňori je rómska ľudová pieseň a zároveň aj názov etnomuzikologického výskumu rómskych piesní. Etnografka Jana Belišová a jej spolupracovníci navštevovali vyše dvoch rokov rómske komunity – rodiny i jednotlivcov, hľadali a zaznamenávali staré rómske piesne (phurikane giľa, halgató). Skúmali vzťahy medzi týmto druhom žalostnej hudby a životom Rómov. K piesňam sa totiž viažu spomienky ich interpretov. Hudba v ich životoch pôsobí ako emocionálny katalyzátor, pomáha prežiť ťažké chvíle, nezabudnúť a tiež udržiavať kontinuitu s vlastnými predkami. Žalostné piesne (a ich funkcia) sa zo života Rómov pomaly vytrácajú, projekt Šilalo paňori je preto pokusom o zachytenie tohto miznúceho sveta.

„Studená vodička je názov piesne, ktorú krásne spieval talentovaný spevák zo Žehry Béla Pokuta (1956 – 2013). Spieva sa v nej: ‘Studená vodička, bojím sa cez teba prejsť. ‘ Pre mňa je to symbol prechádzania cez niečo ťažké v živote. Človek cez to musí prejsť, ale bojí sa. Studená vodička ako symbol katarzie, očistenia. Žalostné piesne Rómov naviazané na príbehy sú pre nich očistením, hojivou vodičkou na bolesti a utrpenia, ktoré sa im prihodili. A potom nastane pokoj. Aj tie slzy, čo im tečú z očí, sú vlastne voda,“ vysvetľuje Jana Belišová.

Výsledky rozsiahleho výskumu majú podobu štyroch výstupov, ktoré môžu jestvovať autonómne, no súčasne sú vnútorne prepojené nielen témou, ale i postavami rómskych hudobníkov a výskumníkov.

Prvým výstupom je 25 dokumentačných videí na DVD nosičoch, ktoré pripravili Jana Belišová, Zuzana Mojžišová a Marek Šulík. Každé video zaznamenáva jednu lokalitu, rodinu, či jednotlivca. Pozostáva z rozhovorov a záznamov hudobného prejavu, dokumentuje konkrétne prepojenia piesní a životov interpretov.

Druhým výstupom je dokumentárny film Mareka Šulíka s názvom Ťažká duša. Tri príbehy z rómskych komunít sledujú spôsob, akým sa pôvodná rómska hudba prenáša z generácie na generáciu a udržiava, respektíve neprenáša a zaniká. Tragikomické situácie dopĺňajú intermezzá, ktoré sú zostavené z materiálu získaného počas výskumných ciest.

Tretím výstupom je cestopis Zuzany Mojžišovej s názvom Za rómskym ľudom. Názov knihy je parafrázou názvu filmu „Za slovenským ľudom“ českého a na Slovensku pôsobiaceho etnografa Karola Plicku z roku 1928. Tento sociálny cestopis, ako autorka knižku žánrovo vymedzila, vznikol plynulým prepájaním denníkových záznamov z jednotlivých výskumných výjazdov, textov pesničiek a úryvkov z autentických rozhovorov uskutočnených na mieste činu – v rómskych osadách, domácnostiach na východe krajiny.

Posledným výstupom je zbierka piesní Šilalo paňori (Studená vodička) Jany Belišovej, ktorá obsahuje približne dvesto notových a textových zápisov starodávnych žalostných piesní. Vzniklo to na základe terénnych nahrávok z rokov 2000 – 2017. Texty piesní sú preložené do slovenského a anglického jazyka. Úvodná štúdia sa zameriava na analýzu hudobnej aj textovej zložky piesní.

(red, TS), foto: archív OZ Žudro
Tento projekt je podporovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0859-12.
Realizáciu filmu finančne podporil Audiovizuálny fond.



prečo ako príklad otravujúcej protiprávnej činnosti uvádza jazdenie maloletých detí na dopravných prostriedkoch. Myslí na autách (to je iste problém) alebo na bicykloch? V prvom prípade chválím, je to v záujme bezpečia samotných detí, ale v prípade bicyklov?

2. Najdôležitejším opatrením by bolo radikálne zlepšenie bývania chudobných ľudí. Ak sa rodina tlačí v jednej izbe, kde sa varí, perie a na kope spia rodičia a deti každého veku, deti aj tak budú často chodiť do školy nevyspaté a bez domácej prípravy. Ak navyše žijete bez vody a hygienických zariadení, ťažko rozvíjať „hygienické návyky“. Bývanie je kardinálne pre civilizovanejší život, ale tu ministerstvo ani vláda nedokážu primäť starostov a primátorov, aby sa pričínili. Taktiež ich nedokáže primäť k tomu, aby rozširovali materské školy a umožnili ich čo najširšie a najskoršie navštevovanie deťmi, ktoré žijú v mizerných podmienkach, bez možnosti hrať sa v bezpečnom prostredí a rozvíjať si svoje schopnosti. Komunitné

centrá sú zväčša priestorovo veľmi poddimenzované a nedokážu nahradiť veľmi dôležitú predškolskú starostlivosť.

Monika Duždová – sociálna pracovníčka, Prešov/Margate Kent

1. Ministerstvo vnútra SR v podstate neuviedlo žiadne konkrétne opatrenia. Mám z toho pocit, že sa len necháva počuť, že sa problematikou takzvanej rómskej kriminality v osadách a sociálne vylúčených spoločnostiach zaoberá a podniká konkrétne kroky. Pripadá mi to také farizejské (neviem ani, ako to správne pomenovať) – tvária sa, akoby sa rómske osady vytvorili samé od seba. Akoby to neboli práve oni, ktorí vylúčili Rómov na okraj spoločnosti, von z miest a obcí, hocikam, len nech sú čo najďalej od ostatného obyvateľstva. Na jednej strane chcú, aby Rómovia v osadách žili ako ostatní obyvatelia, aby sa znížila kriminalita, záškolačstvo aj úžera, na strane druhej akosi zabúdajú, že Rómovia v osadách žijú v diametrálne odlišnom prostredí a podmienkach ako ostatné obyvateľstvo, zatvárajú oči pred ná-

rastom alebo zväčšovaním (či ako to povedať) rómskych osád, čo môže byť naopak živná pôda pre zvýšenie kriminality, vzhľadom na podmienky zamestnanosti, dostupnosti vzdelávania a špekulantských jedincov aj z radov samotných Rómov, ktorí budú zneužívať ich chudobu.

2. Privítala by som viac pracovných príležitostí pre Rómov v osadách, lepšiu dostupnosť a podmienky vzdelávania, komunitné centrá s odbornými pracovníkmi aj s asistentmi z radov Rómov. Efektívnu spoluprácu komunitných centier, škôl, rómskych asistentov, aktivistov s miestnymi samosprávami, ale aj s políciou, či so zdravotnými zariadeniami. Táto spoločnosť vytvorila rómske osady, kde nepriamo Rómov donútila žiť podľa ich vlastných pravidiel a dostupných zdrojov. Táto spoločnosť vytvorila vylúčené komunity, kde ľuďom, ktorí v nich žijú dáva pocit, že sú iní, menejcenní, že sú „paraziti“ a príživníci neuvedomujúc si, že je to len každodenný boj o holé prežitie.

Pripravil: Braňo Oláh,
foto: Jozef Ferenc



◀ Robert Kaliňák

Zabudnuté kráľovstvo

Autor: Ernest Everhard (Braňo Oláh) / September 2006, fotografie: J. G. Mandel



Kapitola XXIII. Keď sa navždy stratí vlasť

Kráľovský stan pôsobil prázdny dojom napriek množstvu vecí, ktoré v ňom boli. Chýbal ten, ktorý ich užíval. Po kráľovi tu zostalo stiesňujúce prázdno. V stane sa po niekoľkých dňoch ničnerobenia uskutočnilo stretnutie tých najdôležitejších mužov z kanaudžského ľudu. Viac ako týždeň sa nič nedialo, zranení muži si liečili zranenia, ich velitelia a kniežatá mrzuto pobehovali po tábore, nastalo bezvládie. Mnoho ľudí bolo presvedčených, že vládu preberie knieža Virata, maharadžov najlepší priateľ. No proti sa našlo dosť hlasov kniežat a generálov, ktorí sami túžili po kráľovskej korune. Medzi ľuďmi to vrelo, jednotlivé rody sa pridávali na tú či onú stranu v snahe zabezpečiť si čo najvýhodnejšie postavenie u budúceho kráľa. Do stanu vošli len tí najsilnejší kandidáti na uprázdnený trón. Pomaly po jednom vchádzali kniežatá Púlí, Bíšväs, Durgan a Selwam, za nimi vošli generáli Kalpan a Emran. S oddielmi, ktorým velili, nemohli zostať mimo hry. Pred pár dňami ešte priatelia, dnes na seba zazerali spoza hustých obrv. Všetkých privítal Zosimos. „Nepriazeň osudu nám vzala nášho vládcu skôr, než nám mohol zanechať dediča alebo určiť svojho nástupcu. Stav bezvládia vyvolal medzi ľuďmi neistotu a vzájomnú nevraživosť medzi rodmi, ktoré podporovali rozdielných kandidátov. Preto v záujme zabránenia chaosu, ktorý nás môže všetkých stať život, som vás sem zvolal, aby sme sa dohodli na novom kráľovi. Z tohto stanu dnes neodídeme, dokiaľ sa nezhodneme a nevyhlásime nového kráľa ríše Kanaudž, ktorému všetci odprisahajú vernosť.“ Zosimos dohovoral a prezeral si tváre zhromaždených mužov. Každý z nich súhlasne prikyvoval v domnienke, že to bude práve on, kto sa stane novým vládcom. „Ja sa prikláňam k tomu, aby sa nástupcom Charšana stal knieža Virata, jeho najlepší

priateľ,“ navrhol Zosimos a posadil sa. Hneď nastal krik a ako prvý vyskočil Kalpan. „Neuraz sa, Zosimos, ale to sme mohli čakať! Koho iného by si mohol navrhnúť, ak nie svojho obľúbenca!“ kričal. „Ja som bol tiež kráľov priateľ a stál som mu so svojimi mužmi po boku v každom boji, v každej bitke, a to od začiatku. Pri všetkej úcte, ale Virata tu nebol, keď sme boli v otroctve, keď nás bola malá hŕstka, ktorá sa rozhodla postaviť proti celej sultánovej ríši. My sme bojovali od samého začiatku, takže máme pri najmenej rovnaké práva, ako on,“ Kalpan ukázal na pokojne sediaceho Viratu. „Kalpan, ja som nemal v pláne uchádzať sa o trón, ale samotný kráľ mi tesne pred smrťou zveril svoj ľud,“ pokojne povedal Virata. „Máš niekoho, kto by ti to potvrdil, samozrejme okrem tvojho učiteľa?“ zlostne vyštekol Durgan. „Knieža Durgan, ty sa opovažuješ pochybovať o mojich slovách?“ vyskočil urazený Virata a priskočil k sediacemu Durganovi, ktorý sa tiež postavil. Bol nižší ako Virata, okrúhla tvár mu sčerveneľa, husté fúzy sa mu naježili. „Nemyslite si, že keď pochádzam z vidieka, tak ma len tak odstavíte! Za mnou stoja tie najväčšie rody, mám tisíce mužov, ktorí ma budú nasledovať!“ kričal Durgan, až mu z úst striekali sliny. „A čo si myslíš, že nám za chrbtom budú stáť ženy a deti?“ ozval sa Emran a v očiach sa mu zlovestne zablysko. Postupne sa do hádky pridávali všetci a nakoniec sa stretnutie zvrhlo na vzájomné osočovanie a vystatovanie sa silou svojich súkromných armád, ktoré vznikli za pár dní po smrti kráľa. Teraz sa ukázalo, že kráľ bol silou, ktorá držala všetko pokope a po jeho odchode sa všetko zrútilo ako dom z piesku, keď sa naň vyleje povodeň. Zosimos sedel a držal si hlavu v dlaniach. Videl, že všetko je stratené a nič tu nepomôže. Uvedomil si, že tento národ rozdelí svoje už i tak oslabené sily, čo bude znamenať jeho koniec. Do stanu niekto bojazlivo nakukol a všetci zrazu stíchli. „Od-

pusťte, ale prišiel posol so správou od kniežata Khána,“ takmer šepkal jeden zo strážcov pred kráľovským stanom s obavami, že si dovoľuje rušiť schôdzku najmocnejších mužov. „Nech vojde,“ naraz sa ozvalo niekoľko hlasov. Do stanu vstúpil unavený muž, pokrytý prachom cesty, v uniforme vojakov kniežata Khána zo Sánčí. Oči podliate krvou upieral do zeme a tváril sa veľmi skrúsené. Virata mu podal čašu vína, ktorú muž dychtivo vypil. Všetci na neho upierali nedočkavé pohľady. „Ako sa voláš?“ spýtal sa Virata dolievajúc prázdnu čašu. „Peruman, pane. Nesiem ti smutnú správu. Môj pán, vznešené knieža zo Sánčí Khán ti so smútkom a žiaľom odkazuje, že naša vec je stratená. Ale tu je dopis, ktorý ti všetko lepšie vysvetlí,“ spoza pása vytiahol zvitok pergamenu a podal ho Viratovi, ktorý ho rozbalil a začal nahlas čítať.

*Drabý Virata,
moje srdce krváca od žiaľu za stratou nášho kráľa a brata Charšana. Už nikdy viac sa nezbavím smútku a prázdnoty za mojím kráľom. Je mi veľmi ľúto, že v čase najväčšieho smútku ti musím oznámiť takú zlú správu, ktorá ešte viac znásobí žiaľ a beznádej v tvojom srdci. Vtedy, keď sa naša krajina mala zjednotiť a po vašom skvelom víťazstve nad Hassanovou armádou navždy sa zbaviť nepriateľov, ktorí zabrali naše územia, stal sa pravý opak. Potom, čo sa kniežatá dozvedeli o smrti kráľa, nechali sa podlo podplatiť sultánom a zradili našu vec. Za zlato predali svoju vlasť a vrátili sa so svojimi vojskami domov. Zbytočné bolo úsilie tvojho otca a mňa, nepomohli ani prosby, ani vyhrážky. Kniežatá sa rozhodli uzavrieť so sultánom mier. Zato im zostali ich kniežatstvá a slub, že sa Mahmúd uspokojí s terajším stavom. S takým počtom mužov sa nemôžeme postaviť sultánovi, ktorý si za zlato ulúpené z našej krajiny kúpil po-*

moc seldžuckých Turkov a vraj z juhu mu ide na pomoc samotný baghdadský kalif, a tak ťa prosím spolu s tvojím otcom, vráť sa čo najrýchlejšie domov. Viem, že to bude teraz ťažké, keď spolu s Charšanom umrela aj naša ríša Kanaudž, ale asi taká bola vôľa bohov, a proti tej nič nezmôžeme. Nemôžem sa dočkať, kedy ťa zas objímeme spolu s tvojím otcom a bratmi. Tvoj verný priateľ Khán.

Virata dočítal a v stane nastalo ťaživé ticho. „Zradili nás, zradili!“ kričal Emran. „Teraz nás sultán ľahko zničí!“ „Sme strateční. Mahmúd sa nám kruto pomstí za smrť svojich synov,“ pridali sa Kalpan. „Kde je vaša odvaha, kde sú vaše neporaziteľné oddiely, ktorými ste sa ešte pred chvíľou tak vystavovali?“ kričal teraz Virata. „Tebe sa to hovorí, ty si ujdeš k ockovi, ale nás tu stihne strašná smrť,“ nenávisťne zasipel Durgan. „Neviem ako vy, ale ja zostávam. Musím totiž splniť slovo, ktoré som dal jednému svojmu priateľovi. Keď umieral, povedal mi, aby som neopustil náš ľud a ja svoje slovo dodržiám, aj keby ma to stálo život. To isté odkáz Khánovi, aj môjmu otcovi. Povedz im, že Virata vždy dodrží svoj slub a nikdy neopustí ľudí v núdzi. Preto musím zostať s našimi ľuďmi, ktorí ma teraz budú potrebovať viac, ako kedykoľvek predtým,“ povedal Virata a obrátil sa na posla, „choď, v mojom stane ti dajú najesť a oddýchni si. Zajtra máš pred sebou dlhú cestu.“ Vitrata úctivo prevadil posla. „Ste sklúčení a smutní, no náš ľud bude potrebovať smelých, odvážnych vodcov, ktorí sa dokážu obetovať pre svoj ľud. Tak, ako to urobili tisíce čestných mužov na čele s naším kráľom, ktorí bez váhania obetovali svoj život pre záchranu nášho národa,“ Virata na chvíľu zmlkol a prísne si prezeral tváre mužov, ktorí túžili po kráľovskej moci. Teraz mlčali a uhýbali pohľadom. „Ak sa niekto rozhodol, že opustí náš ľud a sám sa na vlastnú päsť pokúsi

zachrániť si život, nech sa teraz zodvihne a odíde,“ pokojne predniesol Virata a ukázal na východ zo stanu. Všetci však zostali sedieť. „Máš nejaký plán, ktorý nás zachráni?“ opýtal sa Emran. „Nemám žiadne geniálne riešenie, ktoré nás zázračne zachráni. Niečo musíme vymyslieť my všetci spoločne. Pre začiatok navrhujem, aby sme voľbu kráľa odložili. Keďže sme sa sami presvedčili, že ani jeden z nás nezíska podporu ostatných, treba túto otázku odložiť. Teraz musíme vyriešiť dôležitejšie veci.“ „To znamená, že dovtedy nám budeš veliť ty?“ spýtal sa Selwam, nervózne si trúc spotené dlane. „Veľlí budeme všetci spolu, nikto nebude mať rozhodujúce slovo. Je nás sedem, a to nám bude vyhovovať, pretože o všetkom sa bude hlasovať. Od tejto chvíle o všetkom bude rozhodovať naša Rada siedmich. Súhlasíte?“ spýtal sa Virata. Všetci bez váhania súhlasili. „Všetko je to pekné, tento problém sme vyriešili, ale málo nám to bude platné, keď sa proti nám postaví sultán s posilami,“ zúfalo sa ozvalo mladé knieža Púli a ešte viac si priťahlo k sebe svoje dlhé, vyčnievajúce kolenná. Po pretiahnutej mladíckej tvári mu stekali kvapky potu. „Púli má pravdu, v boji s Hassanom sme stratili takmer polovicu mužov a ďalší sú zranení. Boj proti sultánovi by bol vopred prehratý,“ pridala sa Bišväs, pokojný muž v stredných rokoch s hustou čiernou bradou, známy svojou odvahou a bohatstvom. Majetok nadobudol z koristi, ktorú získal svojou odvahou pri oslobodzovaní ľudí z otroctva. Vždy, keď odchádzal z chorasanských statkov, miest a dedín s tučnou korisťou, všetkým naokolo hlasno hovoril: „Len si beriem späť to, o čo ma Mahmúd okradol.“ Jeho muži ho mali radi pre jeho štedrosť a odvalu, s ktorou ich viedol do boja. „Tak, a čo máme robiť? Bojovať nemôžeme, domov sa vrátiť tiež nie, tak čo nám zostáva? Vrátiť sa do otroctva? Nikdy! To radšej umriem v boji!“ zúrili Durgan. „Porad nám, učiteľ, tvoja múdrosť určite nájde riešenie,“ obrátil sa Virata na Zosima, ktorý tam pokojne sedel, akoby sa ho dianie v stane vôbec netýkalo. „Žiadate ma o radu?“ spýtal sa Zosimos, nalial si víno a trocha sa napil. „Áno, vznešený brahmán, pomôž nám,“ ozval sa Púli a uprel na Zosima prosebný pohľad. „Áno, poradím vám,“ pridávali sa ďalší, dúfajúc v pomoc starého mudrca. „Keby vás neovládali vášne, sami by ste prišli na jediné možné riešenie.“ „A tým je?“ nadočkavo sa spýtal Emran. „Odchod do exilu a vzdanie sa plánov na návrat do vlasti.“ Slová, ktoré zazneli, vyvolali napäté ticho a prekvapenie. „Viem, že niečo také je ťažké prijať po všetkých bojoch a obetiach, ktoré sledovali jediný cieľ, a to návrat domov. Je pre vás veľmi ťažké prijať toto riešenie a ešte ťažšie sa s tým vyrovnajú ľudia, ale inej možnosti niet. Cesta do Kanaudž je nemožná, Mahmúd ju nepriechodne stráži so svojou obrovskou armádou posilnenou seldžuckými Turkami. A nezabudnime na to, že mu stále patrí Pandžáb. Brána do našej vlasti je zatvorená na sedem zámkov, ktoré nemáme silu rozbiť. Z juhu sa blíži bagdadský kalif, ku ktorému sa určite pridá porazený Chorasán, pretože má stále možnosti na to, aby sa postavil z kolien a zozbieral veľkú armádu. Hrdý Merv sa cíti ponížený a verte tomu, že si nenechá ujstí príležitosť na pomstu. Jedinou možnosťou je odísť na západ a uchýliť sa pod ochranu mocnej Byzantskej ríše, a to čo najrýchlejšie. Rozhodovať bude každý deň, pretože ak nás nepriateľ dostihne, bude to znamenať koniec pre všetok náš ľud. Nikto z nás, ženy, deti ani starci, nikto nebude ušetrený. Kanaudžský ľud neprežije sultánovu pomstu,“ Zosimos skončil svoju reč, pokojne sa napil vína a pozoroval ich reakcie. Všetci mali zachmúrené, smutné tváre. Myšlienka na to, že sa už nikdy nevrátia domov ich nesmierne rozsmútila. „A čo, keď nás Byzancia neprijme, čo bude potom?“ ozval sa Kalpan. „To si nemyslím, Byzancia so znepokojením pozoruje expanziu arabského kalifátu, určite im radi klepnú po prstoch,“ vysvetlo-

val Zosimos. „Aj tak nemáme inú možnosť, alebo má niekto iný návrh?“ postavil sa Virata. „Nikto? Tak môžeme o tomto návrhu hlasovať. Kto je za to, aby sme odišli do Byzancie, a tak zachránili náš ľud, nech zdvihne ruku,“ prehlásil Virata. Do vzduchu sa zdvihlo všetkých sedem rúk. Sedem mužov rozhodlo o tom, že kanaudžský ľud už nikdy neuvidí svoju vlasť a odíde do večného exilu.

* * *

Ženy so strachom zvolávali svoje deti, ktoré sa ešte aj vo chvíľach odchodu prepletali pomedzi vozy. Všade vládol dokonalý chaos. Ľudia bez reptania, aj keď so smútkom, prijali rozhodnutie svojich vládcov ako nevyhnutné opatrenie pre ich záchranu. A tak narýchlo balili všetok svoj majetok do veľkých batohov, ktoré vykladali na vozy, mulice a kone. Muži sa zlostili na ženy, že im všetko trvá príliš dlho, boli nevrlí na deti. S potláčanou zlosťou chvatne nakladali svoje skromné majetky. Mughal tiež balil posledné veci, nebolo ich veľa. Basanti si opatrne uložila svoj riad, medený kotlík, zopár hlinených misiek, mešteký s korením. Všetko ukladala navrch, aby to mohla kedykoľvek použiť. Mughal vyložil veľký batoh s potravinami, otreľ si spotenú tvár a uprel svoj pohľad do východných diaľav, kde za štítmi Sulejmanských hôr ležala jeho domovina. Ranné slnko mu príjemne svietilo do tváre. Stažka si vzdychol a oči mu zvlhli, keď si uvedomil, že už nikdy neuvidí zelené pahorky, medzi ktorými sa kľukatí posvätná Ganga. Nikdy viac na jazyku neucíti chuť vôd tejto posvätnej rieky, už nikdy sa nenaýchne čistého povetria vo svojej vlasti. Všetko je navždy stratené. Opäť si vzdychol a dal sa do upevňovania nákladu, aby na dlhej ceste, ktorá ich čakala, nepopadal z voza. Podišla k nemu Basanti, jemne ho chytila za ruku a pozrela sa do jeho smutných očí. Tuho sa k nemu privinula: „Nebud' smutný! Ale čo to táram, kto zo všetkých tých ľudí okolo by sa mohol ubrániť smútku, veď dnes navždy strácame svoju vlasť. Strácame svoje sny o návrate domov, ktoré nám dodávali silu všetko prekonať. Celý náš národ odviečený do otroctva už od prvých dní v tejto cudzej krajine sníval o návrate domov. Túžba po domove nám pomohla prežiť všetko utrpenie otroctva a myšlienka na návrat do vlasti v nás prebudila odvalu vzoprieť sa otrokárom, postaviť sa proti presile a vybojovať všetky tie víťazstvá, a teraz...“ Basanti na chvíľu zmĺkla, akoby sa bála vysloviť tie slová, pretože sa jej zmocnil zvláštny pocit, že keď tie slová nevysloví, tak sa možno stane nejaký zázrak a oni sa nakoniec domov nejako dostanú. Mocnejšie obľahla Mughala a naplno si precítila hroznú skutočnosť. Zvnútra jej duše vytryskol prameň smútku, ktorý už nedokázala ovládať. Pozrela do Mughalovej tváre a s plačom doložila: „Teraz to všetko navždy strácame.“ „Neplač, Basanti, musíme sa s tým zmieriť. Musíme prijať vôľu bohov a neprotivíť sa osudu. Musíme byť ako tráva, ktorá sa aj po tom najväčšom nápore vetra vždy narovná. Neboj sa, ešte prežijeme pekný a šťastný život, aj keď nebudeme doma, ale v cudzej krajine, predsa môžeme byť šťastní. Veď máme jeden druhého, ja ľúbim teba a ty ľúbiš mňa. Toto nám pomôže prekonať všetky prekážky. Viem, veľa sme stratili, ale to najdôležitejšie nám zostalo. Tak neplačme, ale statočne prijmime všetko, čo nám život prinesie. Dni budú dobré aj zlé, požehnaní sú tí, čo prežijú viac tých šťastných. Nikto nie je len šťastný alebo len nešťastný. Koleso osudu sa neúprosne točí a raz nás priblíži k nebeskému šťastiu, inokedy znesie do tmavých končín žiaľu a smútku. Taký je zámer bohov. Ja však viem, že my prekonáme všetko a budeme šťastní. Uvidíš, raz budeme mať svoj malý domček a ty mi porodiš kopu detí. Zostarneme spolu v láske a po večeroch budeme svojim vnúcatám rozprávať o tomto všetkom. Porozprávame im o ich statočnom dedkovi, o našom veľkom kráľovi a o našej domovine,“ Mughal po-

bozkal Basanti, pritisol si jej plačúcu tvár na hrud' a jemne ju pohladil. Vtedy sa táborom rozozneli trúby ohlasujúce odchod. Vo vetre sa niesol krik mužov, ktorí poháňali zvieratá. Rodiny a susedia sa zvolávali a zaraďovali jeden za druhého, aby si boli aj počas toho dlhočizného pochodu, ktorý ich čaká, nablízku. Z tábora sa smerom na západ pohol ohromný had zložený z vozov, koní a ľudí, ktorí ešte hodnú chvíľu obracali pohľady smerom na východ a aspoň takto sa lúčili so svojou vzdialenou domovinou.

* * *

Slnko nemilosrdne páliło. Všetci boli vyčerpaní nekonečnými pochodmi takmer bez oddychu. No nikto nereptal, ľudia trpezlivo znášali všetky útrapy vediač, že v päťtách im ide ohromná sultánova armáda. Vedeli, že ak ich Sivý vlk dozenie, nebude mať s nimi zlufovania, a tak napriek únave nespomaľovali a snažili sa čo najskôr dostať z Mahmúdovho kráľovstva. Virata sa snažil ľuďom dodať odvahy a veľa dní cestoval s nimi pešo. Koňa priviazal o voz a zaradil sa medzi obyčajný ľud, žartoval s mužmi, a keď deti začali pociťovať útrapy pochodu, vymyslel im rôzne hry alebo im rozprával príbehy a rozprávky, aby zabudli na svoje trápenie. Ženy sa šťastne usmievali na knieža, ktoré napriek svojmu urodzenému pôvodu znášalo všetko nepohodlie a útrapy pochodu tak, ako obyčajní ľudia. Ryia kráčala dlhé hodiny vedľa neho, a keď bola unavená, posadil ju spolu s deťmi na voz. Virata počúvol Charšanovu radu a niekoľko dní po kráľovom pohrebe zašiel za Ryiou a požiadal ju o ruku. Ryia sa od šťastia rozplakala. Smiali sa aj plakali, keď si hovorili, ako dávno k sebe cítia lásku. Ryia so smútkom v hlase spomínala, ako hlúpo sa spolu s kráľom dali oklamať Rádžerovými sladkými rečami. „Všetkých nás oklamal, celý náš ľud. Ani si nevieš predstaviť, ako veľmi som trpel, keď som sa dozvedel, že Rádžera požiadal o tvoju ruku. Sedel som v stane oblečený do slávnostného odevu, v ktorom som chcel požiadať o tvoju ruku, keď sa mi do uší dostala tá hrozná správa. Dva dni som strávil v šere stanu, kde som si nadával do hlupákov. Prečo som len tak otáľal! Stačila chvíľa, a tým šťastným som mohol byť ja. To však nebolo nič oproti pocitu bezmocnosti, keď som sa musel prizerať, ako tá ten hlupák namiesto lásky zasypáva bitkou a nadávkami. Zúrili som, no on bol tvoj muž, a tak som musel ticho trpieť. O mojom trápení vedela ako jediná naša dobrá kráľovná Laxmí, ona na prvý pohľad odhalila moju tajnú lásku k tebe. Jej dobrota mi pomáhala zmierniť žiaľ. Aj keď mi bol Charšan ako brat, nedokázal som sa mu s tým zveriť. No nakoniec to bol on, kto mi na smrteľnom lôžku povedal, aby som svoj život spojil s tebou. Ktovie, odkedy vedel o mojej láske k tebe?“ Virata sa na chvíľu odmlčal. Spomenul si na Charšana a Laxmí a aj vo chvíli šťastia sa mu duša zaplnila smútkom. Opäť si bolestne uvedomil, ako veľmi mu chýbajú. Potom sa pozrel do Ryinej zamyslenej tváre. Usmial sa, chytil jej malú, krehkú ruku do dlane a pobozkal ju. „Všetko sa nakoniec dobre skončilo a naša láska bude naplnená – o dva dni bude svadba,“ prihovril sa jej Virata a šťastne sa usmieval. Ich plány však prekazila Khánova správa o zrade kanaudžských kniežat, a tak svadbu museli odložiť až dovtedy, kým sa nedostanú do bezpečia Byzancie. K Viratovi každý deň prichádzali jeho muži a nosili mu správy o pohybe nepriateľa. Mahmúdova armáda sa teraz spojila aj s oddielmi bagdadského kalifa. Teraz mala jeho armáda ohromnú silu a každým dňom sa približovala. Aj dnes k nemu pricválal zved a na tvári mal ustarostený výraz. „Tak čo, Sakrabani, koľko máme ešte času?“ oslovil ho Virata. „Vznešené knieža, ešte máme dva, možno už len jeden deň. Mahmúd ženie svoje oddiely v šialenom tempe bez oddychu, aby nás dostihol,“ vychrlil zo seba Sakrabani. „Snáď sa nám to podarí. Podľa toho, kedy sme minuli Gazaku, hranice pri Nissibe nemôžu byť ďaleko,“ zamyslene si mrmlal Vi-

rata. Vzal svojho koňa a odcválal za mužmi, ktorí spolu s ním rozhodovali o osude tohto národa. Predbehli pochodujujúci zástup, na čistine zoskočili z koní a začali poradu. Durgan si nervózne šúchal bradu, keď si vypočul Viratovu správu. Emran, Kalpan, Púli, Bišväs, Selwam upierali na Viratu spýtavé pohľady čakajúc, že príde s nejakým spásonosným nápadom, ktorý ich zachráni. „Tak čo navrhuješ?“ netrpezlivo sa ozval Kalpan. „Čo tu možno navrhovať, musíme túto správu oznámiť ľuďom. Skrátiť oddych, zrýchliť tempo pochodu, aj keď sú ľudia na smrť vyčerpaní a modliť sa, aby sa nám to podarilo,“ pokojne odpovedal Virata. „A čo keď to nebude stačiť?“ s obavami sa opýtal Púli. „Tak padneme v boji, ako nám kaže česť,“ odpovedal Virata, akoby to bola tá najprirodzenejšia vec na svete. „Nech je tak,“ pridala sa Emran. „Bojovník nakoniec nemôže dosiahnuť nič väčšie ako statočnú smrť v boji!“ skríkol Bišväs a uderel na svoj meč, pripravený bojovať a padnúť trebárs aj v tejto chvíli. „Poďme za svojimi ľuďmi, aby sme im všetko oznámili,“ Selwam vysadol na koňa a odcválal.

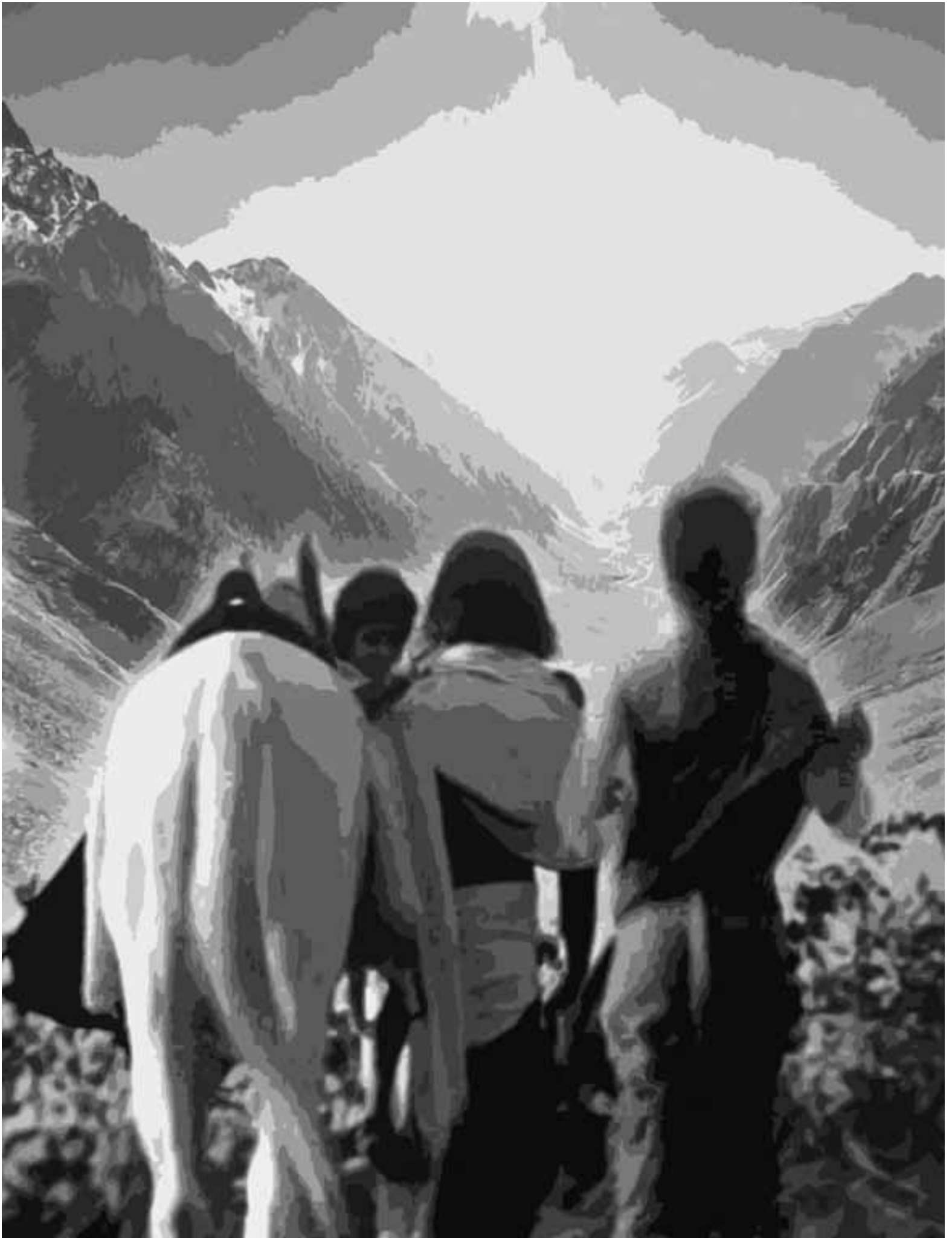
* * *

A tak musel kanaudžský ľud siahnuť na dno svojich síl. Vyčerpaní a sužovaní obavami sa z posledných síl ponáhľali k hraničnému mestu Nissibis, za ktorým ich čakalo bezpečie pod krídlami mocnej Byzantskej ríše. Večer si mohli pospať len do polnoci, potom za svetiel fakiel a svitu mesiaca, okrúhleho ako chlieb, putovali krajinou. Ľudia v dedinách a mestách, popri ktorých prechádzali sa čudovali tomuto dlhočiznému svietiacemu hadovi, ktorý sa valil ich krajinou. Prišlo ráno a v diaľavách sa črtali obrysy mesta Nissibis, no za chrptom v diaľke už mohli vidieť sultánovu armádu. Deti plakali od strachu a únavy, ženy si ich so strachom pritískali na hrud'. Muži divo poháňali unavené zvieratá, ktoré bolestne ryčali od únavy a úderov nútiacich ich zrýchľovať. Niektoré zvieratá to jednoducho nevydržali, s revom sa zrútili a umierali zapriahnuté do vozov. Ľudia si napochytro z voza zobrali len pár vecí, ktoré preložili na iný voz, alebo ich niesli v rukách a so slzami v očiach všetok svoj majetok nechali ležať len tak. Mahmúd hnal svoju armádu za kanaudžskými otrokmi, aj keď jeho muži reptali, že nemajú ani čas sa poriadne vyspať a najesť. Modlitby sa odbavovali veľmi rýchlo a opäť na kone, ktoré boli unavené rovnako ako ich páni. Keď už boli skutočne na smrť unavení, dávali najavo svoju nespokojnosť. Vodca oddielov seldžuckých Turkov Togrul-Beg sa otvorene postavil proti sultánovmu rozhodnutiu pokračovať v prenasledovaní otrokov aj v noci. „Musíme predsa aj spať, alebo si vznešený sultán myslí, že moji muži sa vyspia na konskom chrbte?“ Togrul-Beg sa zlostne rozkričal na sultánovho posla. O chvíľu prišiel samotný sultán. Jeho tvár bola ešte sivšia a oči ešte ľadovejšie. Potom, ako stratil obidvoch synov za jeden deň, zostarol o niekoľko rokov. Teraz namiesto mocného päťdesiatnika sedel na koni úbohý, zlostný starec. „Čo to počúvam, drahý Togrul-Beg, vraj tvoji muži nechcú ďalej pokračovať v prenasledovaní vzbúrených otrokov, ktorí ohrozujú životy a majetok pravoverných! Snáď si nezabudol na našu dohodu? Mala by ti ju pripomínať tá hľba zlata v твоjich pokladniciach!“ kričal Mahmúd, až mu do jeho sivej, stareckej tváre nabehol slabý nádych červene. „Na nič som nezabudol, ale moji muži potrebujú oddych. V našej dohode nepadlo ani slovo o tom, že budeme bez oddychu cváľať naprieč celou tvojou ríšou v päťtách otrokov, ktorí nie sú vôbec nebezpeční. Je to len hľba zúfalcov, ktorí si chcú zachrániť kožu.“ „Nezahrávaj sa, Togrul-Beg, tí zbabelci dokázali zničiť oveľa väčšie armády, ako je tá tvoja!“ zúrili Mahmúd. Zrazu sa jeho tvár bolestne skrivila. „Aj moji drahí synovia takto podceňovali silu neveriacich, a teraz ich niet,“ sultán zaškrípal zubami pri spomienke na svojich synov. „Viem, že otroci už nie

sú nebezpeční, ale ja nebudem môcť spokojne ani umrieť, kým nepomstím svojich synov. Dúfam, že ma chápeš, a preto dáš svojim mužom príkaz, aby pokračovali v prenasledovaní nepriateľa. Ihneď po večernej modlitbe vyrážame. Inak sa naša dohoda ruší! Ty mi vrátiš zlato a ja sa postarám o to, aby sa všade po celom svete pravoverných od Indusu až po Valenciu hovorilo o tebe ako o vierolomnom zradcovi!“ Mahmúd upieral svoje ladovosivé oči na územčistého, dobre živeného Togrul-Bega s červenými lícami a hrubými čiernymi fúziskami, ktorých konce viseli až niekde pod bradou. „Dobre, aj keď tým riskujem vzburu. Moji muži budú pripravení,“ so zatatými päsťami a s neskrývanou nenávisťou vyhlásil Togrul-Beg. Otočil sa a odišiel medzi svojich mužov, ktorí dávali dolu uzdy unaveným koňom, aby sa mohli v pokoji pásť. Keď im oznámil, že budú v pochode pokračovať aj v noci, muži vo svojej materčine preklínali ghaznovského sultána aj s jeho predkami a dávali mu tie najhoršie a najvulgárnejšie prívlastky. No keď skončila večerná modlitba, všetci poslušne nasadli na svoje unavené kone, ktoré sa pätili a bránili pred ďalšou únavnou cestou. Krajinou sa niesli hrubé nadávky vojakov, na ktorých svietil veľký, okrúhly mesiac. Obloha bola plná hviezd, v ktorých sú vraj zapísané osudy všetkých ľudí. Mahmúdovo srdce bilo prudko ako splašený kôň. V poslednom čase sa mu to stávalo často. Pri búšení srdca ho zalieval studený pot a trpla mu celá ľavá strana tela. Po chvíli to prešlo tak rýchlo, ako to prišlo. Nikomu nič nehovoril, ani svojim lekárom. Nemohol si dovoliť, aby teraz ukázal svojim skrytým nepriateľom akúkoľvek slabosť. „Keby čo len zavetrili, že som chorý, určite by to využili a zbavili sa ma. Veď ja viem, ako veľmi túžia po mojom tróne, ja im ho však nikdy nedám! Ešte tu budem dlho a ak sa tešia, že som stratil dedičov, tak sa prerátali. Vezmem si mladú manželku a tá mi ešte porodí syna, ba aj dvoch, veď som ešte stále mocný,“ mrmlal si Mahmúd sám pre seba popod nos, keď viedol obrovskú armádu nočnou krajinou.

* * *

Ráno sa spustil hustý dážď. Veľké kvapky s buchotom dopadali na vysušenú prašnú cestu, po ktorej sa ponáhlal kanaudžský ľud. Ľudia a zvieratá s radosťou uvítali osviežujúce privaly vody z nebies. Po všetkých úmorných dňoch plných prachu a neúprosne pražiacceho slnka s úsmevom nastavovali tváre nebesiam. V dialke už bolo zreteľne vidieť múry Nissibis a za ním ich čakala záchrana. Konečne sa budú môcť v pokoji vyspať a najesť, už sa nebudú musieť neustále strachovať o životy svojich blízkych. Navždy sa skončia nekonečné bitky a umieranie. Pridali do kroku, pretože za chrbtom sa každou chvíľou približoval hrozný nepriateľ. Virata so znepokojením pozeral smerom, odkiaľ sa blížila sultánova armáda a skúšal odhadnúť, za aký čas ich dostihnú. „Stihneme to?“ pýtal sa sám seba. Ľudí v zástupe sa začala zmocňovať panika, keď si uvedomili, že nepriateľ sa nebezpečne približuje. Rýchlejšie už kráčať nedokázali, a tak sa s plačom pozerali na blízkosť byzantských hraníc, ktoré teraz boli pre nich tak veľmi vzdialené. Dážď neustával a prudko sa lial, až ľudia pod svojimi bosými nohami pocítili blato. O to ťažšie bolo ponáhľať sa na šmyklavom povrchu. Premočení od hlavy po päty, s plačúcimi deťmi v náručí, unavene ledva prepletali nohami. Virata videl, že je potrebné konať. Znovu zvolal stretnutie Rady siedmich. Emran, Kalpan aj ostatní mali smutné, ustarané tváre. Virata musel kričať, aby prehlušil šumenie lejaka. „Prišlo k tomu, o čom som hovoril. Musíme sa postaviť sultánovi, aby mohli ostatní prejsť cez hranice. Iný spôsob, ako zachrániť ženy a deti neexistuje,“ Virata sa díval do zachmúrených tvárí, z ktorých stekali pramienky dažďa. „Zdá sa, že si ešte naposledy poriadne zabojujeme,“ silene sa rehotal Bišväs. „Niekoľko by mal našich ľudí previesť cez hranice. Budú potrebovať ochranu. Čo ak na nich zaútočí mestská posádka z Nissibu?“ ozval sa mladý Púlí a do tváre mu vstúpila



červen. Všetci vedeli, že ten niekto by mal byť práve on, nikto ho ale za to neodsudzoval. Je mladý a chce sa mu tak veľmi žiť, pomysleli si, keď sa na neho dívali. „Aj na to som myslel. Ľudí povedie Zosimos, je to ten najpovolanejší človek. Rozumný, rozvážny a je Grék, takže všetko zariadi aj na druhej strane hraníc.“ Púlí sklamane zvesil hlavu, Durgan sa s opovrhnutím zasmial. „Kto je za môj návrh?“ Všetci zdvihli ruku. „Ja navrhujem, nech Zosimovi robí ozbrojený sprievod knieža Púlí. Škoda jeho mladého života,“ ozval sa Bišväs. „Nech je tak,“ pritakávali ostatní, ľutujúc mladé knieža. „Nepôjdem! Myslíte si, že som zbabelec? Dokážem vám svoju odvahu! Ešte nikdy nikto z kmeňa Lambádi neutekal z boja. Vyrastáme v tých najhustejších lesoch našej vlasti, kde sa odmala učíme loviť a bojovať. Nebojíme sa rozžúrených medvedov a tigrov, nezľakneme sa ani starého vlka. A ak bohovia rozhodli, že mám umrieť, tak umriem so zbraňou v ruke. Nikdy nepoškvrním česť nášho rodu, nikdy!“ kričal Púlí. A tak sa všetci bojaschopní muži zastavili. Ženy, deti a starci pokračovali v ceste. Nakoniec im ozbrojený sprievod robili zranení muži, ktorí už dokázali udržať zbraň. Zosimos objal Viratu a v očiach sa mu zaleskla slza. „Snaž sa, aby si sa vrátil. Už neznesiem ďalšiu

stratu. Bojujte len dovtedy, kým neprejdeme hranicu, potom ustúpte,“ lúčil sa so zlomeným hlasom Zosimos. Ryia poslušne čakala, kým sa Virata rozlúčil so svojím učiteľom. Virata k nej podišiel. Po tvári jej stekali husté pramienky vody. „Ja bez teba neodídeme!“ s plačom vykričala Ryia a prudko ho objala. „Musíš ísť, ja neskôr prídem za tebou. Zadržíme sultána, a potom ustúpime, nemusíš mať obavy,“ chlácholil ju Virata. „Neklam ma, láska moja. Viem, že všetci idete na istú smrť,“ Ryia ho pobozkala a pozerala sa do jeho tváre, akoby si ju chcela navždy zapamätať. „Môj život už nebude mať zmysel, ak ťa stratím,“ šeptala Ryia. „Sľubujem ti, že sa budem zo všetkých síl snažiť vrátiť, ver mi. Teraz, keď som získal ten najväčší dar, aký človek môže dostať, nechcem o svoju lásku prísť. Musíš ísť, nepriateľ tu bude každú chvíľu,“ Virata ju vášnivo pobozkal, a tým zabránil ďalším prosbám. Všade nastal chaos. Ženy, matky a sestry sa lúčili so svojimi mužmi, synmi a bratmi, ktorí ich museli prísne posielat naspäť na cestu k hraniciam. Zosimos viedol zástup, ktorý sa pomaly a neochotne pohol, ženy sa s plačom obzerali za svojimi mužmi s hroznou myšlienkou, že už ich nikdy neuvidia. Dážď zrazu ustal a zasvietilo slnko. Kanaudžské vojsko so železnou disciplínou

vytvorilo vo chvíli nepreniknuteľný šík. Nad hlavami zaviali zástavy a zježil sa les saríss. Pred nimi sa v dialke objavila ohromná sultánova armáda. Medzi kanaudžským vojskom to len tak zašumelo, keď uvideli, akému početnému nepriateľovi sa idú postaviť. „Aspoň, že sa nám vyčasil. Dobré sa nám bude umierať,“ zaškeril sa Bišväs. „Nemal by niekto povedať mužom aspoň pár slov?“ spýtal sa Kalpan a pozrel sa na Viratu. „Choď, teba bohovia obdarili darom reči lepšie než nás,“ vyzval ho Emran. A tak Virata predstúpil pred vojsko: „Statoční kanaudžskí muži! O chvíľu nastane ten najťažší boj, aký sme kedy vybojovali a nebudem vám klamať, len málokto z nás ho prežije. Áno, v tejto bitke padneme, ale aj keď budeme umierať, budeme vedieť, že sme urobili správnu vec a naši blízki sú v bezpečí. Bratia, bojujte statočne, pretože sa na vás z nebies bude pozerať aj náš kráľ Charšan II. Keď raz prídem za ním, nech sa nemusíme pred ním hanbiť.“ Muži spustili bojový pokrik a odhodlane triasli svojimi sarissami, pripravení urputne bojovať a padnúť v nerovnom zápase proti hroznému nepriateľovi. V sultánovej armáde boli muži rovnako unavení, ako tí v kanaudžskej. Do nitky premočení zastali a prekvapene sa pozerali na šík nepriateľov pripravených na boj.

Namiesto masy utekajúcej v panickom strachu k hraniciam Byzancie ich očakávala malá, ale odhodlaná armáda, pripravená biť sa do posledného muža. „To je odvaha, to je statočnosť!“ plieskal sa po stehne Togrul-Beg. „Je ich malá hŕstka, a predsa sú ochotní postaviť sa nám a bojovať. Obetovali sa, aby sa ich ľudia mohli zachrániť. Tí muži majú česť a odvahu, nečudujem sa, že porazili armády tvojich synov,“ nadchýnal sa Togrul-Beg. „Nechaj si svoje hlúpe oslavné ódy na tých otrhaných otrokov,“ okríkol ho Mahmúd. „Takže ja som hlupák?“ zrúkol Togrul-Beg ako ranený lev a nenávisťne sa pozeral do Mahmúdovej tváre. Najradšej by toho starca naplneného nenávisťou zniesol zo sveta. Obaja zlostne na seba gánili, a keby sa dalo zabíjať pohľadom, už by obaja mŕtvi ležali na zemi. „Niečo ti poviem. Nechaj si svoje zlato, náš národ si nadovšetko váži odvahu a česť, a tá týmto ľudom nechýba. Preto si zaslúžia žiť. Ja s mojimi mužmi proti nim nebudeme bojovať, veď ty si s otrhanými otrokmi poradiš poľahky aj bez takého hlupáka, akým je Togrul-Beg a jeho seldžuckí Turci!“ s nenávisťou v hlase a ironickým úšklabkom mu odpovedal Togrul-Beg a dal svojim mužom rozkaz na odchod. Sultánova armáda sa razom zmenšila o polovicu. Mahmúd zúrili, ale ešte vždy mal dosť veľkú prevahu. „Myslím, že je zbytočné púšťať sa do boja s otrokmi, keď aj tak opustia tvoju krajinu. Veď taký bol tvoj zámer, vznešený sultán. Chcel si očistiť svoju ríšu od vzbúrených otrokov a to si, myslím, dosiahol. Môžeš byť spokojný,“ ozval sa veliteľ oddielov bagdadského kalifa, šejk Nasír ibn Mohamed. „Aj ty ma zrádzaš? Čo ti na tvoju zbabelosť povie kalif?“ Mahmúd od zlosti škŕpal zubami. „Môj pán mi prikázal, aby som ti pomohol zbaviť sa vzbúrených otrokov. To som aj spravil,“ Nasír nečakal na sultánovu odpoveď a dal prikaz zatrúbiť svojim oddielom na odchod. Teraz mal Mahmúd asi o tretinu väčší počet mužov ako kanaudžská armáda. Zúriivo preklíňal vierolomných spojencov, zosielal na nich tie najhoršie kliatby. Už chcel dať rozkaz na útok, no vtom sa zháčil. „Nemôžem tak veľmi riskovať. Veď tí otroci ma už pripravili o synov a ak teraz prehrám, prídem o celú ríšu,“ horúčkovo rozmýšľal, až mu na čelo vystúpili studené kropaje potu. „Nebudem riskovať svoj trón. Musím sa vzdať pomsty v záujme zachovania môjho rodu. Hneď, ako prídem domov, vezmem si mladú ženu a splodím syna. Pomstu musím prenechať bohu.“ „Vznešený, mám dať rozkaz na útok? Naši muži sú ti neochvejne verní a odhodlaní zničiť otrokov,“ líškavo sa mu prihovárал jeden z jeho veliteľov. Sultán na neho uprel svoj ľadový pohľad a s chorobnou bledosťou v tvári ledva zašeľpal: „Daj rozkaz na odchod!“ „A čo otroci, nestrestáš ich?“ „Nech si idú! Dopadne na nich trest boží,“ Mahmúd sa za zvuku poľníc, ktoré ohlasovali odchod a s pocitom bezmocnosti zadíval do dialky, kde videl les kopijí trčiacich do neba. V očiach sa mu zaleskla slza. Na druhej strane kanaudžská armáda v tichu očakávala útok. Na veľké prekvapenie sledovala, ako sa od sultánovej armády oddeľujú seldžuckí Turci a po nich aj oddiely bagdadského kalifa. Virata si v prvom momente pomyslel, že ide o leš. No keď videl, že armády skutočne odchádzajú, nadobudol presvedčenie, že sa sultán rozhodol vykonať pomstu sám, bez pomoci spojencov. Všetci čakali, čo sa bude diať. Mužom sa zrýchlil dych a srdcia im bili ako splašené. „Odchádzajú!“ zaznel výkrik zo zoradených šikov. „Skutočne odchádzajú!“ ozývali sa čoraz početnejšie radostné výkriky. Muži s radosťou pozorovali odchod sultánovej armády. Sarissy vyleteli do vzduchu a krajinou sa niesol víťazný krik kanaudžskej armády.

Kapitola XXIV.

Keď kanaudžské ženy, deti a zranení muži, ktorých Zosimos bezpečne previedol cez hranice uvideli prichádzať mužov, ktorých už po-

kladali za mŕtvych, nastala veľká radosť. Šťastní ľudia na čele so Zosimom vítali svoju odvážnu armádu. Veselie však netrvalo dlho. Po niekoľkých dňoch plných odpokoinku a radosťi opäť nastali spory o kráľovský trón. Teraz, keď všetci videli, že im už nehrozí žiadne nebezpečenstvo, nič nebránilo prepuknutiu škriepok a zväd. Každý významnejší šľachtic sa považoval za kráľa, ktorý má právo vládnuť svojim ľuďom. Nastal rozkol, ktorý už nemohol nikto zvrátiť. Posledným spoločným rozhodnutím Rady siedmich bolo vyslanie Zosima ako posla k samotnému cisárovi. Poverili ho, aby predniesol žiadosť Kanaudžanov o dovoľenie usadiť sa v jeho obrovskej ríši. Sprevádzal ho aj Virata so svojou manželkou Ryiou. Keď prechádzali ulicami Konstantinopolu, nemohli sa vynačudovať nad jeho veľkosťou a nádherou. Zašli na obrovské námestie, kde na vysokánskom stĺpe obdivovali sochu zakladateľa mesta, rímskeho cisára Konštantína. Prechádzali sa honosnými ulicami a nevychádzali z úžasu nad nádherou palácov, domov a nespočetných chrámov kresťanov, medzi ktorými vynikal chrám svätej Sophie so svojou nádherne modrou kopulou zdobenou striebrom a zlatom. Trvalo týždň, kým ich prijal samotný cisár Michal III. Vošli do honosnej prijímacej sály, kde ich ohromili skvostné malby na stenách. Všade zlato a striebro, na každom kroku eunušskí úradníci, ktorí obklopovali svojho cisára. Ten sedel na tróne v purpurovej tóge a na hlave sa mu blyštal diadém. Michal III. bol okružľy šesťdesiatnik so svetlou navoňanou bradou a rovnako svetlými a navoňanými kučerami. Cez obrovské klenuté okná, na skle ktorých bol namaľovaný Kristus v spoločnosti anjelov, na neho dopadali slnečné lúče. Vo svojej majestátnosti vyzeral skôr ako hromovládny Zeus než pozemský vládca. Takmer sa strhli, keď cisár prehovoril: „Nechce sa mi to veriť! Skutočne je to Zosimos? Všetci sme si o tebe mysleli, že si už na pravde božej, ale ako vidím, tak sme sa naštastie mylili!“ cisár s úsmevom podišiel k Zosimovi a priateľsky mu stisol ruku. „Vznešený Augustus, ďakujem ti za krásne privítanie. Prichádzam ako posol kanaudžského ľudu, ktorý si hrdinsky vybojoval slobodu, a teraz sa utieka pod tvoju ochranu.“ „Viem, viem, je to statočný ľud. Som rád, že dal tomu pyšnému Mahmúdovi poriadnu príučku. Určite pre nich niečo vymyslíme,“ prerušil ho cisár. „Teba vôbec nezaujíma osud tvojej Sophie? Nechceš vedieť, čo sa stalo s tými, ktorí sa usilovali o tvoj život?“ cisár mu dôverne šepkal do ucha a Zosimos mohol zacítiť zmes jeho voňaviek a dych páchnuci po víne. Pozeral sa po sále, ktorú tak dôverne poznal a spomienky opäť ožívali. Znovu si spomenul na svoju Sophiu, na otca, rodinu a domov a v srdci pocítil známu ostrú bolesť. „Som tu ako posol, vznešený imperátor, nie ako súkromná osoba, bohužiaľ,“ pokojne odpovedal Zosimos dobre skrývajúc svoje pocity až na dne svojej duše. „Všetci sú mŕtvi,“ pokračoval cisár, nevšímajúc si jeho slová, „mŕtvý je samozrejme aj môj cisársky strýko, no aj jeho dvaja synovia. Ten krutý starec však neumrel na starobu, ako by si si mohol myslieť. Veď vieš, ako to chodí. Synovia neboli dosť trepezliví, a tak otcovi pomohli zo sveta. Za to ich stihol spravodlivý boží trest a ani oni si dlho svoju vládu neužili. Ľudia hovorili, že to bol boží trest za to, čo urobili tebe a princeznej Sophii. Viem, že horíš nedočkavosťou, aby si sa dozvedel o jej osude,“ cisár sa šibalsky díval na Zosima. Ten zachovával chladnokrvnosť a ani brvou nepohol. „Kdeže, veľký Bazileos, odvtedy ubehlo veľa rokov. Niekedy je lepšie nechať minulosť zapadnutú prachom, aby nejatrla staré rany.“ „Máš pravdu, drahý Zosimos, keby si bol býval tu, puklo by ti od žiaľu srdce nad osudom tvojej milovanej. Jej krutý otec a bratia ju zatvorili do kláštora, kde chudinka za niekoľko mesiacov po tvojom úteku zomrela od žiaľu,“ Michal III. si

smutne vzdychol a súcitne položil svoju vznešenú ruku na Zosimove plece. „Ďakujem, vznešený Augustus, za prejavenú účasť a veľmi si ju vážim, ale opäť musím pripomenúť, v akej záležitosti som prišiel. Prosím za kanaudžský ľud o možnosť usadiť sa v tvojej veľkej ríši. „Príď zajtra, urobíme si čas a porozprávame sa,“ cisár náhle ukončil audienciu. A tak Zosimos chodil deň čo deň do cisárskeho paláca. Hovoril s cisárom, ktorému porozprával o osudoch kanaudžského ľudu. Prešli týždne a Virata začal byť netrpezlivý. Nakoniec prišiel deň, kedy bol na audienciu pozvaný aj samotný Virata. Nervózne si obliekol svoje najlepšie šaty a vybral sa v sprievode Zosima do paláca, kde ich prijal cisár. Usmieval sa od ucha k uchu a so záujmom si prezeral Viratu. „Vitaj, odvážne knieža! Je mi cťou, že ťa spoznávam.“ „Ďakujem, veľký Imperátor. Tvoje slová ma nesmierne potešili a chvála z tvojich pier zostane navždy v mojom srdci,“ Virata sa úctivo poklonil. „Ó, aká skvostná gréčtina! To je hudba, nie jazyk,“ nadchýnal sa cisár, ktorému sa Virata očividne páčil. „Mal som dobrého učiteľa,“ skromne odvetil Virata a pozrel sa na Zosima. Ten sa úctivo uklonil a uprel nedočkavý pohľad na cisára. „Ach, poďme však k veci. Viem, že si netrpezlivo čakal na moje rozhodnutie. Tu je.“ Cisár pokynul svojmu tajomníkovi, tučnému, ružovuckému eunuchovi, ktorý predstúpil a jasným, zvonivým hlasom čítal: „Rozhodnutie vznešeného Augusta Rímskej ríše Michala III.

Roku Pána 1093 Ja, Augustus a Imperátor Rímskej ríše, dávam povolenie kanaudžskému ľudu trvalo sa usadiť v mojej ríši, a to konkrétne v Epeire, ktorý niektorí volajú aj malým Egyptom. Kniežatu Viratovi prideliujem ostrov Kos, na ktorý môže odísť aj so svojimi ľuďmi. Ostrov dostane odo mňa do dedičného léna a za to bude v prípade, ak ho o to požiadame, konať vojenskú službu pre Rímsku ríšu. Nech všemožný bob ochraňuje našu ríšu.“

Tajomník skončil s čítaním a v sále nastalo ticho. „Tak čo, prijímaš?“ usmieval sa cisár nad Viratovým prekvapením. „Pane, takúto česť si ani nezaslúžim,“ skromne namietal Virata. „Takže prijímaš! To som rád. Takých odvážnych mužov, ako ty, bude naša ríša vždy potrebovať,“ cisár ho priateľsky potľapkal po pleci, a potom so zástupom dvoranov v päťách odišiel, zanechajúc ho tam stáť uprostred obrovskej sály, ešte vždy neschopného uveriť tomu, čo sa stalo.

Sultán Mahmúd sa po neslávnom príchode do Ghazny zúriivo pokúšal splodiť syna, ako si to predsavzal pri Nissibe. Vzal si mladúcké, štrnásťročné dievča. Jeho doktori mu večer čo večer pripravovali zázračné elixíry, ktoré mali podporiť jeho mužnosť. No napriek jeho snahám a meneniu partneriek už nebol schopný dať svojej krajine dediča. Naopak, jeho zdravotný stav sa po každej vyčerpávajúcej noci zhoršoval. Búšenie srdca sa stále častejšie opakovalo. Uvedomil si, že ak s tým neprestane, bude to znamenať jeho koniec. No snaha o pokračovanie rodu bola silnejšia, a tak neprestával vo svojom snažení. Už sa nestaral o dianie v ríši, všetko prenechal svojmu vezírovi Afidovi ibn Mohamedovi. Tento muž pochádzal zo starého rodu, ktorý kedysi vládol ríši až do doby, kým nedal Mahmúdov otec zavraždiť starého kráľa, Afidovho starého otca Mohameda ibn Jamala, a prevzal moc. Afid si postupne získal sultánovu dôveru a bol jediným mužom, ktorému sultán dôveroval. Mahmúd ležal na svojom lôžku, vedľa neho spala mladučka krásavica z jeho háremu. Sultán hladil jej jemné bruško a modlil sa, aby ho Alah obdaroval synom. Preklíňal mŕtveho kráľa neveriacich, ktorý ho pripra-

vil o synov. Spomínal na Hassana a Umara, videl ich mocné postavy a tváre, v ktorých videl tú svoju. Boli to nositelia jeho krvi a rodu, ktorý teraz možno vyhynie spolu s ním. Žalostne zavzlykal, až to pripomenulo smutné zavýtie vlka a bolestne zahryzol do hodvábného vankúša, aby nekríchal nahlas. Na chodbe sa ozvali kroky. Sultán sa strhol, keď do jeho spálne vtrhlo niekoľko mužov na čele s vezírom Afidom ibn Mohamedom. V jedinom krátkom momente si Mahmúd uvedomil, čo sa deje. Už nebude viac jeho rodu, ten vymrie spolu s ním, a to už o malú chvíľku. „Prišiel si zabiť svojho sultána?“ pokojne oslovil prudko dýchajúceho Afida. „Prišiel som pomstiť svojho starého otca a náš rod! Vieš, že podľa koránu mám na to plné právo!“ Afid pristúpil k sultánovi a prudko mu vrazil svoj kindžal do srdca. Mahmúd sa bez jediného hláska zvalil na posteľ. Na druhý deň ráno sa ľudia idúci na trh s prekvapením pozerali na Mahmúdovu hlavu napichnutú na vysokom kole, aby ju každý mohol dobre vidieť.

* * * Virata nechal svojich ľudí slobodne sa rozhodnúť, či chcú ísť s ním na ostrov Kos. Z jeho verných jazdcov zostala len malá hŕstka, tí by svojho pána nikdy neopustili. Postupne sa k nim pridávali ďalší, medzi nimi aj Mughal s Basanti. S radosťou si nakladali svoj skromný majetok na pripravenú loď, ktorá ich prevezie na ostrov. „Ani si nevieš predstaviť, aká som šťastná, že sa skončilo všetko to trápenie, vojny, krv a zabíjanie,“ Basanti sa šťastne prítúlila k Mughalovi. „Veď som ti hovoril, že nakoniec budeme šťastní a keď to raz budeme rozprávať našim deťom, tak tomu asi ani neuveria,“ usmieval sa Mughal a s pôžitkom vdychoval slaný morský vzduch. „Škoda, že to už neuvidí otec,“ smutne si vzdychla Basanti. „Chýba mi rovnako, ako tebe. Tak veľmi mi chýba jeho úsmev, jeho múdrosť, jeho dobrota. To nám bude chýbať až do konca našich životov,“ Mughalovi sa v očiach zaligotali slzy, v ktorých sa odrážala pokojná morská hladina. „Tak rád by som ho ukázal našim deťom,“ vzdychol si. „Neviem, či to pomôže, ale môžeme im ukázať aspoň toto,“ Basanti vytiahla zo záhybu svojho sáří starý pergamen, ktorý Mughal veľmi dobre poznal. Na jednej strane bola nakreslená Basanti, no keď pergamen otočil z druhej strany, díval sa na neho Sunil. Podoba bola úžasne presná. „To si namaľovala ty?“ prekvapene sa spýtal ohúrený Mughal. „Viem, nekreslím tak dobre ako otec, ale myslím, že to nie je až tak zlé,“ smiala sa Basanti. „Raz musíš naučiť takto kresliť aj naše deti.“ „Naše deti...“ zamyslela sa Basanti a na tvári sa jej usadil figliarsky úsmev. „Už to nepotrvá veľmi dlho a svoje prvé budeš môcť držať v náručí,“ povedala Basanti a jemne si prešla rukou po brušku, kde kľúčil nový život. Mughal od šťastia zvyškol a mocne objal svoju milovanú. „Slúbil som ti, že budeme šťastní a svoj slub som aj dodržal,“ blažene sa usmieval Mughal a nesbiam šepky posielal ďakovnú modlitbu.

Niektorí z Kanaudžanov však napriek tomu, že im cisár dal povolenie usadiť sa v jeho ríši, si radšej pobalili svoje veci a na čele s ich novými kráľmi sa vydali hľadať šťastie ďalej, na kontinent nazývaný Európa. Ten je vraj pokrytý množstvom krajín a kráľovstiev, kde si nájdu svoj nový domov. A tak opäť krajinou ťiahli kanaudžské kolóny vozov a ľudí hľadajúcich neisté šťastie v neznámych krajinách. Zosimos sa díval za odchádzajúcimi zástupmi a v očiach sa mu zaleskli slzy. „Navždy ste stratili vlast a všade budete cudzincami. Niektorí vami budú opovrhovať, iní vás zase nenávidia, ale vedzte, že prežijete. Aj napriek biede a príkoriať budete vedieť byť šťastní. Prišli ste o vlast, no domovom sa vám stane celý svet. Budete biedni, ale k šťastiu vám postačí málo. Sloboda a hviezdne nebo nad hlavou.“